

VATAI GÁBOR

„HOGY AZ NEMESSÉG IS AZ VÉGHELYNEK LAKÁSÁTÓL
EL NE KEDVETLENEDJÉK...”

A nemesség és a katonaság viszonya a bányavidéki végeken

A magyar kora újkorral foglalkozó kutatás napjainkig igen széles körben vizsgálta a három részre szakadt ország történelmét. A politikai és hadi események valamint a korszak társadalmi és gazdasági helyzetének átfogó elemzésén túl az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a helyi viszonyok felderítésére. A lokális kutatások elsősorban a határmenti végházak helyzetének vizsgálatát tűzték ki célul, hiszen ezek sajátosságait jobban megismerve képet kaphatunk arról, hogy a végvárok, végvárosok társadalmi miként alakította saját életét a folyamatosan változó állapotok között. Habár számos történész¹ foglalkozott már ezzel a témával, a mai napig nem rendelkezünk elegendő információval ahhoz, hogy teljesen pontos következtetéseket lehessen levonni a védvonalon szolgálatot teljesítő hadak és a velük együtt élők mindennapjairól. Ehhez továbbra is szükség van újabb források bevonására, amelyek segítségével jobban árnyalhatjuk azt a képet, amely e küzdelmes életről kialakult.

A végvári katonaság mindennapjairól a legbeszédesebben az általuk írt, illetve a róluk szóló panaszlevelek tájékoztatnak bennünket. Ezek a források nem csupán az élet egyes szeletét foglalják magukba, hanem kiterjednek a váron vagy városon belüli, az ezeket körülvevő térséggel fenntartott, valamint a törökkel kialakított viszonyokra is. A továbbiakban a bányavidéki főkapitányság hatáskörébe tartozó két erősség, Fülek és Léva Esterházy Pál (1668-tól dunáninneni kerületi és bányavidéki) főkapitánnyal, későbbi nádorral (1681–1713) folytatott levelezésén keresztül e véghelyek katonaságának és a török elől idemenekült nagyszámú nemességnek a viszonyát kívánom megvizsgálni, az 1670–1680-as években. A

1 A teljesség igénye nélkül csupán néhány fontos munkát emelnék ki: *Acsády*, 1886.; *Takáts*, 1929.; *Benczédi*, 1961.; *Szakály*, 1981.; *Nagy*, 1983.; *R. Várkonyi*, 1994.; *Pálffy*, 1995.; *Pálffy*, 1997.; *Perjés*, 2002.; *Czigány*, 2004.; *Végh*, 2007.; *Kenyeres*, 2008.; *Sarusi Kiss*, 2008.; *Illik*, 2010.; *Végh*, 2010.; *Tóth*, 2013.

rendelkezésre álló, kiadott és a jelen tanulmányban megjelentetett források² segítségével úgy vélem jól szemléltethető a két réteg között létrejött bonyolult és ellentmondásos kapcsolat, amely nagyban megnehezítette a végekről kialakítandó egységes kép megrajzolását.

Fülek és Léva, az alsó-magyarországi végvárrendszer kulcsfontosságú erődjeiként egyaránt fontos szerepet játszott a bányavárosok védelmében. Mindezt alátámasztja, hogy az előbbi 1554. évi elestét követően a bécsi udvar egyből ki-nevezte Balassa János zólyomi ispánt és kapitányt a királyi kézen lévő alsó-magyarországi várak Lévától Divényig terjedő vonalának élére, megalakítva ezzel a bányavidéki főkapitányságot. A török elleni védelem megerősítésére a XVI. század második felében elkezdték Érsekújvár kiépítését, amely az 1580-as évektől kezdve a terület központi erődjévé vált. A tizenöt éves háború végére a védvonal tovább erősödött, hiszen 1593-ban sikerült több kisebb nógrádi és gömői vár mellett Füleket is visszafoglalni. Habár Érsekújvár 1663. évi elestét követően a bányavidék és a tőle északra elhelyezkedő cseh-morva tartományok védelmére 1665-től Lipótvár központtal új végvidéket szerveztek, Léva³ és Fülek továbbra is komoly szerepet játszott mind a védelemben, mind a hódoltsággal való kapcsolattartásban.⁴

A végházak rendszere (s ez alól a bányavidék sem kivétel) a XVI. század második felétől sajátos viszonyban állt a török fennhatóság alá került területekkel. A várak őrsege hol az erősségek ellátására, hol a saját megélhetése céljából folyamatos portyákat indított a hódoltságba, amely a XVII. század elejére kiegészült a rendszeres földesúri adóztatással. A tizenöt éves háború során Eger és Kanizsa elestével az ezek köré szervezett „központosított” adóztatási rendszer is ellehetetlenült, és az ezekhez sorolt uradalmakért valóságos verseny indult meg a kisebb erődök között. Ezzel szorosan összekapcsolódott, hogy a magánföldesúri adószedés újra megerősödhetett, és rendszerében alkalmazkodhatott a végek korábban kialakult gyakorlatához.⁵ Habár a nemesi adóztatás sosem szűnt meg teljesen,

2 Itt szeretnék köszönetet mondani Tóth Hajnalkának és Kasza Péternek, a források feldolgozása során nyújtott segítségükért.

3 Érsekújvár elestét követően 1663-ban Léva vicekapitánya Bartakovics Gáspár nem látva esélyt a sikeres védekezésre a túlerőben lévő nagyvezíri seregekkel szemben, szabad elvonulás fejében feladta a várat. Az erősség azonban nem volt sokáig az oszmánok birtokában, hiszen az 1664 tavaszán indított császári ellentámadás során az ugyancsak az előző évben elesett Nyitrával együtt sikeresen visszafoglalták. *Illéssy*, 1903. 373–383. p.; *R. Várkonyi*, 1985. 1132. p.

4 *Pálffy*, 1996. 185–186., 202., 204., 206. p.

5 *Szakály*, 1981. 92–94., 188. p.

mértéke a korábbiakhoz képest a XVII. század során jelentősen megnövekedett, hiszen a birtokosok rendszeresen igénybe vették a katonák segítségét jövedelmük beszedéséhez. Erre azért volt szükség, mert a távolság és a rossz közbiztonság miatt a földesurak gyakran évekig nem jutottak hozzá bevételeikhez. Így volt ezzel Pataky Mihály füleki nemes is, aki a hódmezővásárhelyi árenda elmaradása miatt „*nem hagyhatván pénzét odaveszni*” felkérte a végbelieket, hogy a beszedhető adó feléért cserébe gyűjtsék be a településről, amit csak lehet. Az esetleges félreértések elkerülésére evictiós (kezességi) szerződést is kötöttek, amelyre a későbbiekben mindkét fél támaszkodhatott.⁶ Mindez tehát jól mutatja, hogy az adóztatás eme intézményesült formája egyaránt jövedelmező volt a nemesek és a katonák számára is, hiszen míg ez utóbbiak a portyákon vagyont szerezhettek, és így előttük állt a lehetőség a felemelkedésre,⁷ az előbbieket hozzájuthattak bevételeikhez, és befolyásukat is erősíthették a hódoltsági falvakban és vármegyékben. A helyzet sajátosságához hozzátartozik, hogy a törökök az efféle adószedés céljából indított vállalkozásokat törvényesnek ismerték el, feltehetőleg azért, hogy így saját, a végvári vonal mögött kiosztott és így keresztény fennhatóság alá eső területekre kiterjedő, adóztatási tevékenységüket is legitimálhassák.⁸

A végváriak adóztatása habár elengedhetetlen szolgálatot tett a nemességnek, nem volt mentes a túlkapasoktól. A hódoltságba vezetett portyák során gyakran nem csak a „jogos bevételeket” szedték be s komoly károkat okoztak a falvaknak és egyben a földesuraknak is. A helyzet súlyosságát jól mutatja, hogy a XVII. század második felében több nádori és országbírói rendelet is megpróbálta korlátozni a magyar katonák hódoltsági vállalkozásait, még hozzá úgy, hogy ezeket a vármegyék engedélyéhez kötötték. A megyék védelmezték e kiváltságukat, ugyanakkor a folyamatos kihágások miatt állandóan ostromolták a véghelyek kapitányait, ami rendszeres feszültséget eredményezett a katonaság és a nemesség között.⁹ A végváriak többször panaszkodtak amiatt, hogy a kapitány és az adott vármegye alispánjának engedélye nélkül ki sem tehették a lábukat a végházakból. Ha ez mégis megtörtént, úgy hogy valamelyik fél írásos jóváhagyása hiányzott,

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Esterházy család hercegi ágának levéltára, Pál nádor (a továbbiakban: P 125) nro. 5918. (1672. augusztus)

7 *Sarusi Kiss*, 2008. 328–329. p. Erre kiváló példa a gyöngyösi Nagy család, amely a bányavidéki végekről származott és a végvidéki szolgálat adta lehetőségeket kihasználva a XVII. század végére a Kanizsával szembeni végek egyik legjelentősebb katonafamiliájává vált. *Tóth*, 2013. 14–39. p.

8 *Szakály*, 1981. 470. p.

9 *Szakály*, 1981. 254–256. p.

jobb esetben csak megbírságotlák, rosszabb esetben „*megfogják, rabságra viszik, paripáit, fegyverit elveszi a viceispán*”.¹⁰ Az ellátás akadozása, a katonák ellátatlansága azonban mégis arra kényszerítette őket, hogy gyakran járjanak a falvakon, mind a várak környékén, mind a hódoltságban, hiszen megfelelő zsold híján élmezésükről és egyéb jövedelmeikről is gondoskodniuk kellett.

A portyázások mértéke a békeévek alatt sem csökkent, sőt ekkor is folyamatos konfliktusforrásként volt jelen a végváriak és az ellenség, valamint a katonaság és a lakosság között. A bányavidéki várak közül Füleknek és Lévának különösen rossz híre volt, amit jól példáz, hogy a fülekiek adóztatása ellen a magyar falvak gyakran a törökökhöz fordultak segítségért.¹¹ Léva 1663. évi feladása előtti fegyverletételi tárgyalások során a törökök több ízben felhánytorgatták Bartakovics Gáspár vicekapitánynak, hogy a várbeliek rendszeresen felprédálták a hódoltsági területeket.¹² E várak rablóportyái azonban nem csak a közeli vidékeket érintették, hiszen Forgách Ádám bányavidéki főkapitány is említette katonai rendtartásában, hogy „*megtörténik az is sokszor; hogy a vitézlő rend előttejárója híre nélkül, csak fel szedi-veszi magát, csatára megyen, avagy sok szegény ember kárával Rácország felé is elmegyen.*”¹³ A védvonal ellentmondásos viszonyait jól szemlélteti, hogy a törvényi tiltás¹⁴ ellenére az efféle esetek különösen gyakoriak voltak, hiszen akik számára „*az jóhasznú csaták megszüntenek*”, az itt szerzett zsákmány zsold híján a megélhetés szinte egyetlen forrását képezte. Mindehhez hozzátartozik, hogy a kapitányok jól ismerték katonáik helyzetét és sok esetben szemet hunytak a törvényteleniségek fölött.¹⁵

A portyák során az adóztatáson, az ellenség háborgatásán és kifosztásán túl a rabszedés minősült a legjövödelmezőbb tevékenységnek, amelyben a várak előljárói is érdekeltek voltak. Az elfogottak között különbséget tettek aszerint, hogy

10 MNL OL P 125 nro. 5292. (1669. január 18.)

11 *Komjáti*, 2009. 106. p.

12 *Illéssy*, 1903. 380. p.

13 *Illéssy*, 1892. 572. p. A füleki váruralomhoz gyakran csatolták dél-bácskai területek védelmét, ami jól mutatja, hogy sok esetben nem csupán a katonaság önkényes vállalkozása, hanem a vár ellátásához elengedhetetlenül szükséges bevételek is messze voltak az adott véghelytől. egészen messziről kellett, hogy eljussanak a véghelyekre. *Szakály*, 1981. 191. p.

14 A fosztogató, rabló, béketörő egyének megbüntetésére a XVII. század elejéről származó, II. Mátyás koronázása utáni II. törvénycikkben foglaltakat a században többször meg kellett erősíteni. CJH, 1900. 25–27. Lásd például: 1609. évi XIX. tc., CJH, 1900. 57; 1618. évi III. tc., CJH, 1900. 137; 1638. évi XLIII. tc. CJH, 1900. 395. p., stb.

15 MNL OL P 125 nro. 5919.; *Szakály*, 1981. 470. p.

mennyire voltak vagyonosak, illetve milyen magas tisztséget töltöttek be; hiszen mindez meghatározta, hogy mennyi váltságdíjat kérhettek értük. A magas rangú török tiszteket a bányavárosi végeken nem volt szabad önkényesen eladni, hanem arról először a főkapitányoknak kellett jelentést küldeni és általában tovább is kellett küldeni nekik őket.¹⁶ Ezek után csak ritkán remélhettek jelentősebb sarcot végbeliek, ám az alacsonyabb tisztségeket betöltők komoly hasznot hozhattak nekik.¹⁷ 1672-ben a lévaiaknak az érsekújvári pasa fiát sikerült többedmagával foglyul ejteni, aki után tetemes váltságdíjat remélhettek volna, ám a portya után Esterházy Pál benyújtotta igényét az értékes rab iránt. A végváriak mondván hogy „*az sereg nem kevés károkat vallott, sokan közülünk rabságban estek, sok szegény legénynek derék paripáit elnyerték és meglődöztek*” a foglyok nagy részét már a főkapitány levelének megérkezése előtt (a fenti rendelkezés ellenére) felosztották maguk között. Ahogy írták „*elfogott török rabokat az sereg számára közönségesen megtartottuk*” majd a közös költségek fedezésére „*sarcot csinálván nekik¹⁸ és szokás szerint postákat rendelvén melléjük*” Érsekújvár közelében elengedték őket. A katonák a kezükön maradt rabokért cserébe hasonló „értékű” magyar vitézeket kértek, akiket azonban ebben az esetben az érsekújvári török helyőrség tagjai szabadulásuk előtt „*elsőben is kétszer háromszor is jól megverték odabent, azután úgy verték ki [őket] Magyarországra*”.¹⁹ Habár a rabok bántalmazását egyik oldalon sem nézték jó szemmel, a portyák és a rabszedés gyakorisága miatt, az efféle atrocitások nem lehettek ritkák.²⁰

A török ellen indított vállalkozásokra akár több végház katonái is összeállhattak hosszabb vagy rövidebb időre, ám ez a közösködés olykor ellentétekhez is vezethetett a végváriak között. 1679-ben Kósa Albert és Balogh János lévai vitézek vezetésével egy kisebb lovas egység indult Érsekújvár vidékére, akik idő közben egy hatvanfős hajdú sereggel akadtak össze, akikkel csapdát kívántak állítani a töröknek. Miután megállapodtak a tervben a lovasok előrementek és ahogy leve-

16 Illéssy, 1892. 573. p.; A bányavidéken a pasákat, szandzsákbégeket és bégeket a főkapitányok is kötelesek voltak tovább küldeni a királynak. Iványi, 1991. 95. p.

17 Pálffy, 1997. 24–25. p., Tóth, 2013. 90. p.

18 A foglyokért megállapított sarc gyakran élőállatból, gabonából, ruházatból, olykor fegyverből állt, amely dolgokhoz a végbeliek csak ritkán vagy nagyon drágán tudtak hozzájutni. Varga, 1991. 126–127. p.; Tóth, 2002. 148. p.

19 MNL OL P 125 nro. 5315. (1672. augusztus 11.)

20 A magyar fogságba került katonák helyzetét sokáig a hadi szokásjog határozta meg, hiszen a Rákóczi-szabadságharc kezdetén sem létezett külön rendtartás a császári foglyok helyzetét illetően, egészen a *Regulamentum Universale* elfogadásáig. Kovács, 2002. 177–178. p.

lükben írták „*bemenvén Udvardra az basa zászlótartója reánk jött ötödmagával úgy annyira űztük őket hogy még az strázsán is belül jártunk*”. A portya tehát sikeres volt, hiszen elmondásuk szerint „*az zászlótartót másodmagával elfogtuk, el is adtuk*”, aminek hasznából azonban nem részesítették a távolban várakozó hajdúkat. Emiatt ezek beperelték a lévaiakat, akik idő szűkében nem tudtak kellőképp felkészülni a tárgyalásra, és így elmarasztalták őket.²¹

A végvidéken gyakori kihágások miatt a megfelelő helyi igazságszolgáltatási gyakorlat vizsgálata különösen fontos ahhoz, hogy megismerhessük a korabeli viszonyokat. A végvári hadak egyik komoly előjoga²² volt, hogy származástól függetlenül, peres ügyeik a katonai igazságszolgáltatás (seregszék) hatáskörébe tartoztak. Habár a bányavidéki végeken ez a rendszer már az 1580-as években (Érsekújvár megépüléséig Léva központtal) elkezdett kiépülni, a mindennapi gyakorlatban folyamatos nehézségek adódtak a nemesség ellenállása, (majd később az idevezényelt külföldi katonaság)²³ miatt. A véghadak fölött hivatalosan a kapitányok, majd idővel kinevezett hadbírák vagy seregbírák ítéleztek, akik fennhatóságát a végekre menekült nemesség nem volt hajlandó elfogadni mondván, hogy ők a vármegye joghatósága alá tartoznak.²⁴ Ebben a kérdésben Füleken különösen gyakran került sor összetűzésre az itt összegyűlt három vármegye (Pest–Pilis–Solt, Heves–Külső-Szolnok, Nógrád–Kis-Hont) nemessége és a várnép, valamint Koháry (II.) István között. Habár a tárgyalt térségre vonatkozó katonai rendtartás intézkedéseinek megfelelően, a hadi ügyekben a mindenkori várkapitány parancsa volt mérvadó,²⁵ a katonai igazságszolgáltatás esetében ez a joghatóság sok esetben sértette a mindenkori úriszék és a vármegye hatáskörét. Jó példa erre Ebeczky Menyhért²⁶ ügye 1677-ből, aki megkísérelte megölni Bélteky Pál füleki vicekapitányt, amely bűnéért Koháry elfogatta és börtönbe záratta. A helyi nemesek azonban (főként Nógrád és Heves megyeiek) emiatt többször is megfenyegették a vár kapitányát és kijárták Esterházytól, hogy engedtesse sza-

21 A tárgyalásokra, perekre általában kétheti „felkészülési idő” állt a felek rendelkezésére, amely idő alatt a tanúikat és bizonyítékaikat összegyűjthették. Jelen esetben a rabok árából nem részesült hajdúk csupán három napot hagytak a lévaiaknak, így azok készületlenül nem tudták kellően érvényesíteni érdekeiket. MNL OL P 125 nro. 5929. (1679. március 5.)

22 A „vitélző rend” előjogaira, haszonélvezeti jogaira és vagyonszerzési lehetőségeire vonatkozó felosztást lásd: *Vatai*, 2011. 32–33. p.

23 *Iványi*, 1991. 95.p.

24 *Pálffy*, 1997. 90–91., 97–98. p.

25 *Illéssy*, 1892. 575. p.

26 1663–1670-ig Nógrád megye táblabírája. *Nagy*, 1858b. 5. p.

badon bebörtönzött társukat. Koháry ugyanazon év július 19-ei levelében jelezte felettesének, hogy [ti. Ebeczky] „*ily formán s ily üdőben való elbocsátását, jó ok és mód alatt*” nem tudja teljesíteni, hiszen tartott az ügy következményeitől. Éppen ezért arra kérte Esterházyt, hogy az „*méltóztassék [...] kegyelmes resolútióját függőben tartani*” és a későbbiekben felülvizsgálni, és a végváriak javára dönteni, hogy végül „*szép egyesség és jó rendtartás*” legyen a várban.²⁷

A nemesség erőszakos érdekérvényesítése a „vitélző rendet” is hasonló reakcióra készítette. 1680-ban Bellovics Sámuel füleki vicekapitány kinevezése után, új (Koháry által is megerősített) rendtartást vezetett be, amely a katonák számára kedvezően befolyásolta a borkimérési jogát, hozzájárulva azok zsoldjának kiegészítéséhez. Eszerint Szent Mihály napja után kizárólag a vitézek mérhettek ki bort a végházban, amivel azt kívánta megakadályozni, hogy mindezen jövedelmekre a nemesség rátegye a kezét.²⁸ A katonákkal szemben azonban Tassy Mihály és Csemniczky Gáspár Heves vármegye alispánja és jegyzője panaszában arra hivatkozott, hogy e gyakorlat (a hivataláról 1679-ben lemondott) Bélteky Pál vicekapitány idejében számukra még kedvezőbb volt, hiszen akkoriban a nemesek és végváriak együtt választottak borbírákat, és az előbbieknél is szabad volt a borkimérés. Arról is panaszkodtak, hogy (a tilalom ellenére) e régi rendtartásra hivatkozva Barátnagy Ferenc és Bertóthy István nemesek saját borukat kezdték el kimérni, amire válaszul Kakukk Gergely hadnagy vezetésével a hajdúk „*kikezdett borukat elvitették, és cégéereket levagdaltatták*”.²⁹ Habár a nemesség a következő évben újfent megpróbálkozott kocsmaállítással, a vár vezetősége továbbra sem volt hajlandó teret engedni törekvéseiknek.³⁰

A haszonélvezeti jogok kérdésében a nemesség és a vitélző rend szembenállása nem csupán a borkimérés ügyében mutatkozott meg, hiszen Füleken a földbirtoklás körül is folyamatos volt a vita. A földbirtok, várradalom formájában, a XVI. század vége óta jelen volt a királyi zsoldon lévő iratos vitézek javadalmaszásában.³¹ A véghelyhez rendelt, változó méretű és minőségű terület látta el az

27 Illéssy, 1892. 73–74., 77–78. p.

28 Illéssy, 1892. 575–576. p.; Végh, 2010. 62. p.; Komjáti, 2011. (értekezés) 162. p.

29 MNL OL P 125 nro. 5917. A levél datálását illetően lásd a forrásközlést.

30 Komjáti, 2011 (értekezés). 162. p. A magyar várnép mellett egy idő után az idevezényelt külföldi katonák és tisztjeik is részt kívántak maguknak az efféle bevételekből, amint azt a lévaiak 1679. évi esete is bizonyítja. Itt ugyanis Gualdo német parancsnok próbálkozott kocsmaállítással, amit azonban Csáky Pál várkapitány vezetésével igyekeztek megakadályozni a magyar várbeliek. MNL OL P 125 nro. 9893. (1679. február 24.)

31 Pálffy, 2002. 62. p.; Kenyeres, 2008. 105–149., 367–384. p.; Sarusi Kiss, 2008. 206–207. p.

adott végház örhadát,³² ám az egyre sokasodó nehézségek miatt, a végváriak maguk is rákényszerültek a gazdálkodásra. Füleken azonban ellenállásba ütközött a véghadak földbirtoklási gyakorlata, amiről 1680-ban Koháry István is beszámolt Esterházy Pálnak. A kapitány több levelében is panaszkodott a nemességre, akik „a vitézlő rendre osztott szántóföldeket [...] eltulajdonították.”³³

A gyakori atrocitások a kocsmaállításhoz hasonlóan a „vitézlő rend” oldaláról hasonló ellenlépéseket eredményeztek. A nemesi borkimérés megakadályozása mellett, Bellovics Sámuellel szemben a Tassy Mihály és Csemniczky Gáspár által fogalmazott levélben azt olvashatjuk, hogy az [ti. Bellovics] a „*praesidium határában lévő kertet hatalmasul elfoglalván mai napig is dicsekedvén bírja*”.³⁴ A levélből konkrétan ugyan nem derült ki, hogy a vicekapitány az önkényes foglalatást a sereg vagy a saját érdekében követte-e el, ám az ellene felhozott vádak ismeretében úgy vélem, hogy jelen esetben csupán önös célok motiválták, amihez viszont kihasználta katonai súlyából adódó előnyeit.

A várak elöljárói éppen olyan gyakran éltek vissza hatalmukkal a katonáik érdekében, mint azok rovására. Csáky Pál, aki egy személyben volt Léva földesura és a vár örökös kapitánya, kivételes helyzetére támaszkodva rövidítette meg beosztottjait. Az itteni vitézlő rend nagyon kényes volt a várban felállított mézsárszéke bevételeire, így igencsak felháborodtak, amikor Csáky a sereg számára bőjtre hozatott sós halból is rovást követelt magának.³⁵

A lévaiak mézsárszékét nem csupán kapitányuk kívánt megadóztatni, hiszen egy kelet nélküli levelükben arra panaszkodtak, hogy „*lévai harmincados uram nem tudjuk mire nézve seregünk számára fogadott mézsárosainkat [...] meg akarja harmincadolni*”. A sereg nemtetszését elsősorban az váltotta ki, hogy egyik fontos kiváltságukat, a részleges adómentességüket akarták megsérteni azzal, hogy a saját ellátásukra vásárolt hús után követeltek tőlük pénzt. Ők ezzel szemben azzal mentegetőztek, hogy nem szándékoztak a marhát eladni, mert ahogy írták is, „*ha kereskedésre való marhát vesznek [...] abból tartoznak igaz harmincadot megadni*.” A fent említett panaszukhoz hasonlóan arra hivatkoztak, hogy

32 A magánvárak esetében a hozzájuk tartozó uradalmak a földesúr tulajdonát képezték, amelyek jövedelméből az odatelepített iratos katonák is részesülhettek és a számukra kiutalt ellátmány után a földesúr később a kamaránál nyújthatta be a számlát. *Végh*, 2007. 153., 172–173. p.

33 *Merényi*, 1903a. 237.; 238. p.

34 MNL OL P 125 nro. 5917.

35 MNL OL P 125 nro. 5306. (1675. március 6.)

jelenlegi kapitányuk apja (Csáky László) idejében hasonló gyakorlatra nem volt példa, így most sem kívánnak eleget tenni ennek a követelésnek.³⁶

A katonaság minden alkalmat megragadott arra, hogy késve érkező zsoldját kiegészíthesse, ám e tevékenysége során olyan bevételeket is érintett, amely hagyományosan a végekre menekült nemesség kezében összpontosultak. Ebben a helyzetben igen gyakran került sor összetűzésekre, amelyek ellen csupán közös fellépéssel tudtak védekezni, így juttatván érvényre érdekeiket. 1670-ben a Lip-tai András füleki nemes birtokát felprédáló, de később elfogott és Koháry által bebörtönzött katonák megsegítése miatt szólaltak fel azok bajtársai. Szerintük ugyanis a rabok között nem voltak ott a valódi tettesek, és mint írták „*azóta nem is láttuk itt az végházban*” őket. Ezért kérték, hogy „*jó és bizonyos kezeség alatt azon megfogatott katonákat*” engedjék szabadon, és „*hogy ha valaki törvényes úttal fogja keresni ezen dologért őket, készek, s tartoznak őket előállítani az törvényre.*”³⁷

A fenti példa is jól mutatja, hogy a katonák, ha kellett képesek voltak felelősséget vállalni egymásért, sőt nem csupán bajtársaikért, hanem más, a közösség számára fontos személyekért is. A lévaiak például az 1677-ben a gályarabságból hazatért prédikátorukat igyekeztek megvédeni, és megpróbálták neki a törvényes keretek között kiharcolni Esterházytól, hogy „*hadd maradjon maga szálláson melyet sok rendbeli interessiónkra és kezeségünkre megengedte ő nagysága* [ti. Csáky Pál].”³⁸ Habár a végváriakra az 1608. évi I. törvénycikk szerint egységesen vonatkozott a szabad vallásgyakorlás joga, a XVII. század során ezt több esetben is igyekezett visszaszorítani a Habsburg kormányzat. A gályarabpercek során például minden végvárból (így Fülekről és Léváról is) megidéztek a prédikátorokat,³⁹ hogy ezzel szorítsák vissza a véghelyeken a protestantizmust. Ennek ellenére a végbeli katonaság összefogásának eredményeként a teljes magyarországi védvonal több vára 1674-ben és 1675-ben, a nagyszámú protestáns őrökre való tekintettel engedélyt kapott arra, hogy befogadhasson prédikátorokat. A bányavidékről Léva és Fülek is e véghelyek között volt és így nem kellett az erőszakos térítéstől tartaniuk. Habár Léváról 1677-ben a folyamodvány ellenére eltávolították

36 MNL OL P 125 nro. 5933.; MNL OL P 125 nro. 5934.

37 MNL OL P 125 nro. 5305. (1670. május 12.)

38 MNL OL P 125 nro. 5307. (1677. június 21.)

39 Léváról Czeglédi Pétert, míg Fülekről Túróczi Végh Andrást és Miskolczi Bodnár Mihályt rendelték Pozsonyba. Közülük csak Végh András térhetett vissza hazájába, aki 1676-ban szabadult meg a gályarabságból. S. Varga, 2002. 244., 249., 302. p.

a prédikátort, a többi véghely esetében mindez a kiváltságolt (articuláris) helyzet egészen a visszafoglaló háborúk végéig megmaradt.⁴⁰

A végbeliek tehát gyakorta álltak ki egymásért, amire nagy szükségük volt a nagyszámú és egymással ugyancsak összetartó nemességgel szemben, akikkel az eddig említettekén túl a végvárakban és végvárosokban betöltendő feladatokat illetően is folyamatos konfliktusok voltak. Füleken különösen sok probléma származott ebből, hiszen mindkét fél kötelességei elmulasztásával vádolta a másikat. A vitélző rend részéről több panasz is érkezett, hiszen a katonák gyakran emlegették, hogy a nemesek „*minden nemű szolgálatot csak az mi nyakunkba hárítottanak*”⁴¹ és ahogy Koháry levelében említi „*a végházban éczakának idején is nyargalódzanak, lövöldöznek, s akarmi ellenség hírére fegyvert sem fognak.*”⁴² Magatartásuk felbőszítette a végbelieket, akik így keresték is az alkalmat, hogy megtorolhassák e vélt vagy valós bűnököt. Bellovics vicekapitány például azért húzatott deresre egy füleki nembest, mert az kiváltságos helyzetére hivatkozva megtagadta egy levél kézbesítését.⁴³

Habár a végváriak gyakran sérelmezték, hogy a vár védelmében semmi segítséget nem kapnak az ott lakó nemesektől, azok e vádakkal szemben ugyancsak felhánytorgatták, hogy „*ha valami ellenség hírére ki kell menni az véghelyből, olykor több nemes ember szolgálival együtt találkozik az zászló alatt*” mint katona. Úgy vélték, hogy a „vitélző rend” „*az nemesség nem csak cirkál és strázsál de még éjjel nappal fegyverben vagyon [...] [és a] véghelynek oltalmáért és megmaradásáért rabságot, sebeket és sokan halált is*” kész vállalni. A fenti rágalmakkal szemben ők úgy érezték, hogy a véghadak sokkal többet engednek meg maguknak, mint jogukban áll. Leginkább birtokaik felprédálását sérelmezték, és nem nézték jó szemmel azt sem, hogy a katonák bekvártélyoztak a városi házaikba. Tassy és Csermiczky sokat idézett panaszában is megemlíti, hogy a „*vitélző rend az urak és az nemesség jószágán nyárban télben élődik s quartélyos*” sőt a „*ker- teket is és házakat is az nemességtől [...] elvenni és elfoglalni igyekezik, mely igyekezetének valósága máris tapasztaltatni kezd.*”⁴⁴

40 Szabó, 1933. 470. p. A bányavidék három várára (Fülekre, Lévára és Korponára) vonatkozóan a szabd vallásgyakorlást az 1681. évi 26. törvénycikk 15. pontja is megerősítette, így a korábban eltávolított prédikátorok is visszatérhettek és a protestánsok az azóta elkobzott templomaikat is visszakaphatták. CJH, 1900a 285–286. p.

41 MNL OL P 125 nro. 5919.

42 Merényi, 1903a. 237. p.

43 MNL OL P 125 nro. 5917.

44 MNL OL P 125 nro. 5917.

A fenti vádakkal nem csak a füleki nemességnek kellett szembesülnie, hiszen a katonaság beszállásolása folyamatos probléma volt a teljes végvidéken. A várakban kevés volt a férőhely, hiszen azok (főként a magánkézben lévő erődök esetében) a kapitánynak és kíséretének voltak fenntartva.⁴⁵ A bányavidéki várak siralmas állapota⁴⁶ miatt a katonaság kénytelen volt a környező településekre beköltözni. A fülekieknek saját elmondásuk szerint Gömör vármegyében, a Rima, a Sajó, a Balog folyók mentén és Medvesalján volt szálláshelyük.⁴⁷ Forgách Ádám katonai szabályzata ugyanakkor meghagyta: tilos volt a „*falukra zászlóstudal quartélyozni*” menni;⁴⁸ így a katonák kénytelenek voltak a vár környékén vagy a városokban szállást találni maguknak. Itt azonban összeütközésbe kerültek a nemességgel, akiknek házait a fenti panaszok szerint több esetben elfoglalták, amit a vitézek azzal magyaráztak, hogy azok [ti. a nemesek] olyan „*nagy házakban laknak, kikben a hajdú is elférne...*”⁴⁹

A katonaság elszállásolási nehézségei, a kevés és rendszerint késve érkező zsold együttesen járult hozzá a véghadak elkeseredettségéhez a XVII. század végére. A végekről érkező levelekben leggyakrabban a folyamatos fizetlenségre és megfogyatkozott létszámukra panaszkodtak a katonák. Egy Léváról származó 1681. évi levél arról tanúskodik, hogy nem csak a közkatonákban, de tisztekben is nagy volt a hiány, és az új emberek toborzását a bizonytalan fizetés még inkább nehezítette.⁵⁰

45 Varga, 1983. 121–124. p.

46 Erről bővebben lásd Esterházy Pál 1674–1675. évi panaszait. *Rakovszky*, 1891. 257–266. p. A folyamodvány elemzését és a datálása körüli kérdéseket részletesebben lásd: *Iványi*, 1991. 97–100. p.

47 MNL OL P 125 nro. 5919.

48 *Illéssy*, 1892. 571. p.

49 MNL OL P 125 nro. 5292. (1669. január 18.) Habár a városok igyekeztek tiltani a nemesség nagyarányú házvásárlását, az uralkodó kezdetektől fogva támogatta azt. Nem meglepő tehát, hogy Füleken a levelekben említésre kerülő Barátnaky Ferenc, Tassy Mihály, Csemniczky Gáspár nemesek, illetve Bélteky Pál és Bellovics Sámuel vicekapitány is rendelkeztek lakóházzal. *Pálmány*, 1986. 43. p.; *H. Németh*, 2002. 86. p. Léván a nemesség mellett az 1677-ben beszállásolt német katonaság is súlyos problémát okozott, akik szó szerint kitérték a magyar végváriakat szállásaiokról és emellett azoknak minden felhalmozott ellátmányát is elkobozták. MNL OL P 125 nro. 5308. (1677. augusztus 21.)

50 MNL OL P 125 nro. 5314. (1681. január 4.)

A véghadak fogyatkozása⁵¹ és így rendszerint alacsony létszáma⁵² nem csupán Léván, hanem az egész bányavidéken általános jelenség volt a XVII. század végén, ami nem csak a várak védelmét nehezítette meg, hanem ahhoz is hozzájárult, hogy az erődök és városok környékén egyre nehezebben lehetett fenntartani a rendet és a biztonságot. Léván 1678-ban több panaszban is jelentették Esterházy Pálnak „*ez itt való cigányoknak sok istentelenségét*”, akiknek György nevű vajdája már ismert volt a várnép és a lakosság előtt, hiszen „*égbekiáltó istentelenségeiért távozott vala el ennek előtte is innét.*” A nemesek és a katonák egyaránt megfogalmazták ellenérzésüket a jövevényekkel szemben. Az előbbieket inkább vagyoniuk védelme érdekében „*a sok tolvajságra való alkalmatosság*” és „*magyar tolvajokkal és lopókkal*” fenntartott folyamatos kapcsolat miatt kívánták kitudni a vajdát és kompániáját a városból.⁵³ Ezzel szemben a katonaság panaszában sokkal inkább a cigányok György nevű vajdájának személye ellen emelte föl a szavát. Ők úgy látták, hogy a kompánia és a vitélző rend viszonyának megromlása annak tudható be, hogy azoknak [a kompániabelieknek] „*viszavonó, veszedő, verekedő és tökéletlen nem igaz mondó cigányuk volt és más gonosz életben is foglalta magát*”. Megoldásul azonban nem egyszerűen a cigányok eltávolítását javasolták, hanem azt kívánták Esterházytól, hogy váltsa le Györgyöt a vajdai tisztségből és inkább egy István nevezetűt állítson a helyébe, hiszen mióta ő [István vajda] a városban tartózkodott „*azóta elszenvedhetőképpen viselte magát, [és] semmi oly elszenvedhetetlen insolentia [sérelem] miatta nem következett*” be, és így a végbeliek kiegyeztek volna személyével.⁵⁴

51 Ehhez természetesen hozzájárult az 1671–1672-ben bevezetett redukciós rendelet, amelynek keretében mintegy 4000 főben kívánták maximálni a teljes végvárrendszer katonaságának létszámát. Habár a végekről kikerülő zsoldosokat nem eresztették mind szélnek, hanem megkezdték a mezei seregbe szervezésüket, az átalakítás az ellenállás és a kivitelezés során fellépő egyéb nehézségek (például a továbbra is jelenlévő pénzhiány) miatt 1672-re megbukott. Habár ezt követően folyamatosan emelkedett a véghadak létszáma, a korábbi szintet még 1681-re sem érte el. *Czigány*, 2004. 131–135. p.

52 A redukciós rendelet következtében az itt vizsgált lévai helyőrség létszáma 511 főről 201-re, míg Füleken 737-ről 289-re csökkent. *Merényi*, 1895. 402., 404. p.

53 MNL OL P 125 nro. 5310. (1678. augusztus 21.)

54 MNL OL P 125 nro. 5309. (1678. június 8.) A fenti levelek nem térnek ki részletesen arra, hogy a nevezett cigányok kompániája katonai feladatokat látott-e el, vagy csupán egy vándorló csoportról volt-e szó, akik egyéb tevékenységekkel foglalkoztak. Minden esetre úgy vélem, hogy a katonák kérése, miszerint Esterházy legyen ráhatással azok vezérének kinevezésére, hatáskörét tekintve nem egészen tisztázott. Ha a kompánia hadi feladatokat látott el, akkor a kérdés egyértelmű, ám ha csupán „polgári” minőségben voltak jelen, akkor nem világos, hogy

A fenti példa jól mutatja, hogy a végek biztonságát mind a nemesség, mind az ott állomásozó sereg fontosnak tartotta, és a felforgató elemeket igyekeztek minél hamarabb eltávolítani. Mindez a folyamatos fizetlenség és fogyatkozó létszám miatt igencsak nehezen ment, amit tovább súlyosbított az is, hogy olykor a katonák sorai közt is igencsak kétes személyeket lehetett találni. Léván például több olyan személyről is tudunk, akiket tetteik alapján sokkal inkább rablónak és haramiának tekinthetünk, semmint végvári vitéznek. Ilyen volt például Horváth Géczy, aki ellen 1678-ban gyakori garázdasága és „*Istentelen cselekedeti*” miatt nyújtottak be panaszt a környék falvai Esterházy Pálhoz. Horváth ugyanis rendszeresen „*elverte, kínoztta, taglotta*” a települések jobbágyait, hogy azok közül sokan „*nem mertek kimenni a mezőre a városból.*” Amellett, hogy rendszeresen bántalmazta a parasztokat, elkobozta vagyontárgyaikat vagy jószágaikat és minden esetben különböző összegre sarcolta azokat. Ezen ténykedései során néha különösen brutális módon járt el, mint például Csobáni István és Dénes István esetében, hiszen miután „*elkínoztta, tagolta, verte ártatlan nyavalyás szolgákat, hogy lélek is alig érzett bennük [...] azzal nem elégedvén [meg], kinyújtóztatta, mint a hetes marhákat, s úgy akarta megperzselni [öket], a szalmát meggyújtván rajtok*”. A két jobbágy annak köszönhette életét, hogy Horváth egyik társa végül kihúzta őket a tűzből, megmentve így őket a haláltól.⁵⁵

Ugyancsak itt találjuk Laczi Istókot, aki korábban csongrádi parasztként a lótolvajlás vádjá elől menekült Lévára, hogy végül a várnép között találjon menedékre. Innen azonban 1678-ban többedmagával visszatért a Dél-Alföldre és bosszút állt az őt elfogni akaró Csomor Jánoson és jobbágytárain. Őket Horváth Géczyvel „*elverette kínoztatta, tagoltatta, hogy soha ép ember belőle nem lesz [...] házaikat is égetéssel fenyegette, ki miatt most is [a] nyavalyások ki nem mernek menni [és] az ilyetén félelemtől viseltetvén élhetetlenek.*”⁵⁶

A végvidékről származó panaszlevelek többsége nem mentes a parasztság és a nemesség ellen elkövetett katonai túlkapásoktól, amelyek közt olykor különösen kegyetlen tettek is előfordulnak. Az efféle esetek jól rávilágítanak arra, hogy a nemesség miért is lépett föl olyan határozottan az ellen, hogy a végváriak szabadon járhasanak-kelhessenek a falvak környékén, és miért kívánta őket annyira távol tartani birtokaitól. Az országgyűlések rendelkezései mellett saját katonai erejükre

itt mint bányavidéki, vagy mint a „dunáninnyi” kerületi főkapitány illetékes lehetett-e ilyen jellegű ügyek eldöntésében.

55 MNL OL P 125 nro. 9889. (1678. augusztus)

56 MNL OL P 125 nro. 9889. (1678. augusztus)

és a vármegyei apparátusra egyaránt támaszkodva próbálták útját állni az erőszakoskodásnak, ugyanakkor igyekeztek kihasználni a katonák portyázó, rabszedő és határvédő tevékenységében rejlő lehetőségeket.

A nemesekhez hasonlóan, a végváriak is arra törekedtek, hogy a kényszerű együttélésből a legtöbb hasznot húzassák. Az adószedés alatt velük együttműködve igyekeztek a maguk számára vagyont szerezni, ugyanakkor féltékenyen védtek saját bevételeiket. Katonai közösségükre és kiharcolt előjogaikra támaszkodva (többnyire kapitányaikkal) együtt léptek fel annak érdekében, hogy törvényes vagy törvénytelen eszközökkel, de érvényesíthessék érdekeiket. A helyzet ellentmondásossága abban rejlett, hogy céljuk végső soron a nemesi cím és vagyon (jószág vagy földbirtok esetleg haszonbérleti jog) megszerzése volt, amelynek eléréséhez elengedhetetlen volt a végvidéki nemesség közvetlen vagy közvetett segítsége. A két társadalmi réteg együttélését tehát a kölcsönösség, az egymásra utaltság határozta meg, amely a jelentősebb haszon ígérétében képes volt feledtetni akár a nagyobb összetűzéseket is.

A tanulmány alapját képező, és az alábbiakban közreadott források Léva és Fülek várának az Esterházy család hercegi ága fond Esterházy Pál állagában (P 125) az 5292–5341. szám (*Várőrségek és táborig seregek*), az 5915–5945. szám (*Seregek folyamodványai*) és a 9800–9984. szám (*Összeírások, feljegyzések, nyugták, véghelyek, várak, stb.*) alatt található levelezéséből származnak. A leveleket népszerű átírásban, a mai helyesírási szabályoknak megfelelően adom közre. Céлом az volt, hogy a javítások segítségével érthetőbbé és olvashatóbbá tegyem a forrásokat, megőrizve azok korabeli stílusát. Az alábbiakban egyrészt azokat a leveleket választottam ki, amelyek jól példázzák a végek katonaságának sajátos jogállását, és azt a szoros összetartást, amelyre támaszkodva képesek voltak érdekeiket érvényesíteni. A források másik csoportját a végváriak és a nemesek konfliktusairól és túlkapasairól szóló anyagok képezik, amelyek inkább a két réteg szembenállásának színtereit emelik ki. A közölt levelek együtt úgy vélem, hogy jól megvilágítják a katonaság és a nemesség kényszerű együttélésének viszonyait, s értékes adalékokkal szolgálnak a téma kutatói számára.

Források

1.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak

Léva, 1670. május 12.

Illustrissimo ac Excellentissimo Comiti Domino Domino Paulo Esterhazy de Galantha Perpetuo in Frakno Sacri Romani Imperii Comiti Curia Regiae in Hungariae Magistro Supremo Comiti comitatus Soproniensis Sacratissima Casarae ac Regia Maiestatis Consiliario Camerae et Confiniorumquae Antemontanorum Supremo Generalis Domino Domino Gratiotissimo

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak főgenerálisunknak ajánljuk úgy való alázatos szolgálatunkat az Úr isten sokáig hazánk szolgálatára szerencsésen nagyságotat [megtartsa]!

Szólván vagyon nagyságodnál kegyelmes urunk az itt való ő fölsége lovas renden lévő szolgálainak miben légyen dolga, Koháry István⁵⁷ úr önagysága és Liptai Andras⁵⁸ úr őkegyelme köztük levő devecseri⁵⁹ marhák elhajtása végett való veszekedés miatt! Mely dologról kegyelmes urunk mind maga nagyságod parancsolta itt való főkapitány urunknak őmagának s méltóságos levele által is hasonlóképpen mely nagyságod kegyelmes parancsolatjának engedelmes lévén főkapitány urunk ő nagysága némelyeket az katonák közül megfogott, de az ki fő

57 Koháry (II.) István (1649–1731) Hont megye főispánja és Fülek főkapitánya (1667–1682), aki a vár 1682. évi ostromát és elestét követően három év raboskodás után szabadult ki, amikor Aeneas Caprara tábornok elfoglalta Ungvárt. 1687-ben kapitányként részt vett Eger ostrománál, ahol meg is sebesült. Koháry életét igen széles körben vizsgálta már a hazai történetírás. Katonai életútjáról a legújabb és az egyik legteljesebb összefoglalást Komjáti Zoltán Igor doktori értekezésében olvashatjuk, amelyben a szerző a korábbi Koháryra vonatkozó irodalom (pozitív és negatív) jellemzését is elvégzi. *Nagy*, 1860. 291. p.; *Komjáti*, 2011. 9–25. p.

58 Liptay (III.) András (1649–1714) a nagy múltú Liptay nemesi család tagja, Liptay (IV.) György és Balogh Anna gyermeke. A familia birtokai a XVII. század elején, Liptay (I.) Imre idején főként Bars, Hont, Nógrád, Nyitra és Zólyom megyékre terjedtek ki, de annak fia Liptay (IV.) György alatt, aki 1649-ig Léva helyettes kapitánya is volt, már Pozsony és Moson megyékben is kapott királyi adományokat. III. András vonala lett a későbbi bárói ág alapítója. *Nagy*, 1860a. 135–137. p.

59 Város Veszprém megyében.

author volt ezen dologban s végezett Liptai András urammal s előbb állott s azóta nem is láttuk itt az végházban. Így levén az dolog alázatosan kérjük azért nagyságodat kegyelmes urunk mind seregestül méltóztassék nagyságod parancsolni főkapitány urunknak ő nagyságának hogy jó és bizonyos kezesség alatt azon megfogott katonákat bocsáttassa el őnagysága. Az kezesek kötik arra magukat, hogy ha valaki törvényes úttal fogja keresni ezen dologért őket, készek, s tartoznak őket előállítani az törvényre. Mely nagyságod kegyelmes akaratát megmutatva nagyságod ezen szegény legényeken. Seregestül kicsitől fogva nagyig éltig való alázatos szolgálatunkat meg akarjuk szolgálunk és hálálnunk nagyságodnak. Kegyelmes választ várván nagyságodtól! Ezek után kívánjuk Isten sokáig éltesse nagyságodat szerencsésen. Dato Léva dies 12 may Anno 1670.

Nagyságodnak kegyelmes alázatosan szolgál lévai őfelsége lovas és gyalog renden levő szolgálai kicsitől fogva nagyig.

MNL OL P 125 nro. 5305.

2.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak Léva, 1677. június 21.

Méltóságos fraknói gróf Esztrégházy Pál urunk őnagysága kegyelmes urunk őfelsége Dunán innen levő végházaink főgenerális kapitányának nekünk mindenkor kegyelmes urunk ő nagyságának adassék

Mi kegyelmes urunknak nagyságának ajánljuk életünk fogytáig való alázatos szolgálatunkat

Hogy az úr Isten nagyságodat minden dolgaiban szerencséltesse szívesen kívánjuk. nagyságodat mint kegyelmes urunkat hogy alázatosan kényszerítettünk az könyörgő levelünk által megtalálnunk és kérnünk azon hogy nagyságod az kegyelmes gratiaját tőlünk szegény alázatos szolgálaitól ne vonja meg. Mint Isten után nagyságodon kívül nincs minékünk bizony lévaiaknak kihez folyamodnunk, hanem ugyan csak nagyságodhoz, s nem is tartunk mást az ki ez mi nyavalyánkat orvosolhassa. Mit parancsoljon nagyságod főkapitány urunknak ő nagyságának

az mi szegény tengerről megszabadult rab prédikátorunk⁶⁰ felől értettük az nagyságod méltóságos parancsolatját mi helyen vette fő kapitány urunk önagysága azonnal akarván annak eleget tenni. Megértvén azért seregestül az nagyságod parancsolatjának continentiáját⁶¹ könyörgöttünk fő kapitány urunknak ő nagyságának hogy szegény nyomorult beteg prédikátorunknak addig míg bizonyos követeteink nagyságodtól vissza jönnek és ő fölségétül s mind pedig az méltóságos Bellicumtól⁶² hagyjon békét ő nagysága szegények, had maradjon maga szálláson melyet sok rendbeli interressiónkra⁶³ és kezességünkre megengedte ő nagysága. Ily formán hogy [...] ⁶⁴ és seregestül lettünk kezések erette míg Nagyságodtól és kegyelmes urunk ő felségétől és az méltóságos hadakozó tanácstól újabb válasza jön önagyságának hogy akkoron ha kívánja őfelsége és az méltóságos hadakozó tanács tartozunk elő állítani melyet ha elő nem állítanánk vagy álltani nem akarnánk önagysága rajtunk ötszáz forintot perpatvar nélkül megvehessen. Mely állapotunkat nagyságod így megértvén mutassa nagyságod minden kegyelmességét s gratiaját hozzánk szegény szolgálaihoz, mely nagyságod eziránt hozzánk mutatandó kegyelmességéért az úr Isten minden dolgaiban áldja meg szerencsés, boldog előmenetellel, egyéb iránt is kegyelmes Urunk az ő fölsége kezünkél lévő kegyelmes protectionalisa⁶⁵ legelsőben is nagyságodra fonal[?] hogy minden háborgatóink ellen nagyságod protegáljon⁶⁶ bennünket melyet mi in paribus⁶⁷ megküldöttünk nagyságodnak.

60 Az 1674. évi gályarab perekre Léváról Czeglédi Péter prédikátort idézték be, akit aztán el is ítélték, s aki 1675-ben meg is halt. A levélből nem derül ki pontosan, hogy ki lehetett a rabságból visszatért lelkész vagy, hogy az illető mióta tartózkodott a végvárbán. Feltételezhető, hogy az illető a fentebb említett 1675-ben kapott engedményt követően térhetett vissza a véghelyre, ám e levél keletkezését követően el is kellett hagynia azt. Ennek az lehetett az oka, hogy jelenléte komoly ellentétkehez vezetett, amelynek lecsendesítésére Karl Ludwig Hoffkirchen komáromi várparancsnok utasítására 200 német katonát vezényeltek a várba, akik 1677 július-augusztus folyamán meg is érkeztek Lévára. MNL OL P 125 nro. 5308. (1677. augusztus 21.); Szabó, 1933. 468–469. p., *Benczédi*, 1961. 166. p., *S. Varga*, 2002. 249. p.

61 Értsd: tartalmát

62 Értsd: Udvari Haditanács.

63 Értsd: közbenjárás.

64 Olvashatatlan írás.

65 Értsd: menlevele

66 Értsd: védjen

67 Értsd: másolatban.

Kérvén azon alázatosan nagyságodat méltóztassék megtekinteni és nagyságodhoz küldött becsületes ember atyánk fiait meghallgatni és ha szóval többet is mondanának nagyságod méltóztassék szavuknak hitelt adni. Ezek után kívánjuk hogy az úr Isten sok esztendeig tartsa s éltesse kedves jó egészségben Nagyságodat.
Datum Levae die 21 Juny Anni 1677

Nagyságodnak mint kegyelmes Urunknak míg élünk alázatos szolgálói
Kegyelmes Urunk ő fölsége lévai lovas és gyalogrenden levő szegény szolgálói
nemes uraimékkal ő kegyelmekkel együtt

P.S. Kegyelmes urunk nagyságodat mint kegyelmes urunkat ezen is alázatosan kérjük hogy azon nagyságod méltóságos parancsolatjában említett becsületes jóakaró atyánk fiat úgymint Nyári Jánost vegye kegyelmes gratiajában s vegye el róla eziránt való neheztelésit mint nem annyira vetett az mint Nagyságod előtt vádoltatott amely nyughatatlan elméjű lévai emberek által melyről is nagyságodhoz küldött követeink Nagyságodat szóval bővebben fogjak informálni.

MNL OL P 125 nro. 5307.

3.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak

Léva, 1678. június 8.

Illustrissimo Domino Comiti Paulo Esterházy de Galántha Perpetuo in Fraknó, Sacrii Romani Imperii Equitii Supremo Comiti Cottus Soproniensis Sacratissima Casareae Regiaquae Maiestatis Consiliario Partium Regni Hungariae cis Danubianarum Confiniorumquae Antemonatorum Supremo Generali Capitaneo non Arcis Csobántz supremo ac Hereditario Capitaneo et per Ungariam Curiae Regiae Magnae Domino nobis Gratiotissimo

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak ajánljuk alázatos szolgálatunkat hogy az Úr Isten Nagyságodtól minden üdvösséges jókkal megáldja szívből kívánjuk

Értettük kegyelmes urunk az Nagyságod kegyelmes protectionállisából⁶⁸, hogy György cigánynak ki ennek előtte is az cigányok vajdaságát viselte az ide tartozandó cigányok vajdaságát neki conferálta⁶⁹. Az nagyságod kegyelmes parancsolatjának, mint főkapitány urunk önagysága mind a tisztek s mind mi se-regestől alázatosan obtemperálunk⁷⁰; de ha György cigány lesz itt vajda abból semmi jó nem következik. Azzal mi meg nem állhatnak, véle contentusok⁷¹ sem lehetünk, mivel az midőn ennek előtte is itt vajda levék, mind az cigányok, s mind az vitézlő rend között vissza-vonó, veszekedő, verekedő és tökéletlen nem igaz mondó cigányuk volt és más gonosz életben is foglalta magát, akiről törvény is szolgáltatott, mely törvényt in paribus főkapitány urunk önagysága fel küldött nagyságodnak. Alázatosan kérjük nagyságodat mint kegyelmes urunkat méltóztassék nagyságod alázatos írásunkat méltó respektusban venni, hogy tovább is az visszavonás veszekedés eltávoztattassék, [és] azon György cigány az vajdaságban ne helyeztessék. Hanem az mely István vajda, most azon cigányok vajdaságában vagy az maradjon helyben, azzal mindnyájan contratusok⁷² leszünk, mivel az mióta az vajda, azóta elszenvedhetőképpen viselte magát, semmi oly elszenvedhetetlen insolentia⁷³ miatta nem következett. Mely ebbéli nagyságod kegyelmességét mi is alázatosan igyekezünk szolgálunk Nagyságodnak. Ezek után alázatosan választ várván nagyságodtól, kívánjuk, Isten jó egészségben sokáig tartsa meg nagyságodat szerencsésen. Datum in praesidio Leuensis die 8 Junii Anno 1678.

Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak alázatosan szolgálnak az ő felsége lévai tisztviselei és mind közönségesen lovas és gyalog rendi serege.

MNL OL P 125 nro. 5309.

68 Értsd: menleveléből.

69 Értsd: adta.

70 Értsd: engedelmeskedünk.

71 Értsd: elégedettek.

72 Értsd: szerződők, itt: elégedettek.

73 Értsd: helytelen viselkedés.

4.

**A lévai nemesség Esterházy Pál főkapitánynak
Léva, 1678. augusztus 21.**

Illustrissimo Domino Paulo Esterházy de Galántha Perpetuo in Fraknó, Sacrii Romanii Imperii Equitii Supremo Comiti Cong. Soproniensis Sacratissima Casareae Regiaquae Maiestatis Consiliario Camaralio Partium Regni Hungariae cis Danubianarum Confiniorumquae Antemonatorum Supremo Generali Capitaneo non Arcis Csobántz supremo ac Hereditario Capitaneo et per Ungariam Curiae Regiae Magnae Domino nobis Gratiotissimo

Méltóságos Gróf főgenerális nekünk nemes Urunk

Nagyságodnál ez előtt való esztendőekben mind mi lévai nemesség s mind nemes vármegyénk alázatosan instálván ez itt való cigányoknak sok istentelenségét és insolentiajuk⁷⁴ végett. Emlékezetiben lehet nagyságodnak miképpen kegyelmesen resolválta⁷⁵ vala magát, hogy tudniillik azon leszen nagyságod a tekintetes hadakozó tanácstól dekrétumot obtimálván⁷⁶ soholt [értsd: sehol] generálissága alatt lévő praesidiumokban,⁷⁷ sőt jószágiban is nem szenvedni nagyságod. Elszenvedhetetlen lévén az előbbieknél is sok istentelenségét azonban úgy látják, most megint azon nagyságod protectionálisa mellett egy György vajda nevű cigány maga companiájával jött praesidiumunkban, aki égbe kiáltó istentelenségeiért távozott vala el ennek előtte is innét. Alázatosan könyörgünk nagyságodnak, méltóztassék nagyságod mindnyájukat helyükből [értsd: városunkból] kigyomlaltatni hogy azzal is a sok tolvajságra való alkalmatosság találtassék; mert a magyar tolvajokkal és lopókkal matua [értsd: mutua] correspondentiat⁷⁸ tartván kimondhatatlan csintalanságokat követnek el. Kívánatos és effektíve való választ várván nagyságodtól mint kegyelmes urunktól. Kívánjuk hogy az Úr Isten számos esztendőig megnyomorodott hazánknak szerencséjére és gyarapítására kedves

74 Értsd: helytelen magaviseletük

75 Értsd: elhatározta.

76 Értsd: szerezvén.

77 Értsd: végvár/ végváros

78 Értsd: kölcsönös kapcsolatot.

jó egészségben tartsa és éltesse nagyságodat. Dato in Praesidio Levensi die 21 mensis Augusti Anno 1678.

Nagyságodnak mint kegyelmes Urunknak alázatosan igyekezőnk szolgálni

Lévai nemesség

MNL OL P 125 nro. 5310.

5.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak

Léva, 1681. január 4.

Illustrissimo ac Excellentissimo Cotti Domino Domino Paulo Esterhazy de Galantha Perpetuo in Frakno Sacrii Romanii Imperii Equitii Cottus Sopronienesis Supremo Comitti Partium Regni Hungariae, Antemontanorum Confiniorum Ujvário oppositor Supreme Generali Sacrae Casarae ac Regia Maiestatis Consiliario Camerae et per Hungariae Curiae Regiae Magro Domino Patrono nobis Collendissimo

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak alázatos szolgálatunkat ajánljuk hogy az úr isten sokáig éltesse nagyságodat szerencsénkre szívből kívánjuk

Kegyelmes urunk sok ízben találtuk meg s búsítottuk az nagyságod az idevaló sok rendbéli fogyatkozásainkról vagyon ugyan szere kegyelmes urunk, hogy az régen kívánt és megérdemelt fizetésünk megindulna. Kit is engedjen Isten rövid nap mert majd tavaszra nyárra hosszabb lesz az nap ha eljön és kegyelmes Urunk az fizetést nem tudom kegyelmes uram mi formán kinek fognák fizetni. Mert kegyelmes urunk itt annyira elfogyott az fizetett nép, az tiszték is, hogy sok híja való vagyunk, fő hadnagy urunk ő kegyelmének se vice hadnagya, se zászlótartója, mintsem az kit gyarlók fő vajda és vicevajda, zászlótartók is mind megholtak. Ezekre az tisztéknek kegyelmes urunknak elégséges és érdemes becsületes emberséges embereket találjunk. Elegen is volnának, csak írják, kilegyen fizetésük. Eziránt nekünk kegyelmes urunk nincs kihez máshoz folyamodnunk, hogy az ilyen fogyatkozásainkat megorvosolják. Kegyelmes urunk az kapuinkról az bástyáinkról is elfogytak az emberek. Ugyan alázatosan kérjük nagyságodat,

mint végházastul hogy kegyelmes szemivel tekintsen reánk, vigye ezeket igen sietve [a] bellicumnak, hogy az fizetés elérkezik mert bizony nagy csorba és mint fogyatkozás dolgukba kegyelmes urunk abbéli iránt kegyelmes választ várunk nagyságotól. Ezek után kívánjuk, hogy az Isten áldása legyen nagyságodnál. Datum in praesidio Levensis dies 4 mensis Januarii Anno 1681

Mint mindnyájan lévai lakosok nagyságodnak alázatos szolgálói

P.S.: Kegyelmes urunk nagyságodnak akarjuk azt és alázatosan tudtára adni, hogy minémű darák palánkokskára [való] az nagyságod részére való, egy darabja még Csáki Pál⁷⁹ úr önagysága részére való onnan. Semmi veszekedés nincs de az nagyságodnak tisztartója semmi úttal nem akarja becsináltatni; mindenestül is négy öt forintból álló, ezt pediglen az szegény emberekkel is becsináltatná. Veszedelmes hely pedig mert mindenütt földig fogyott az víz.

MNL OL P 125 nro. 5314.

6.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak Léva, 1672. augusztus 11.

Az mi kegyelmes urunknak méltóságos galántai Esterházy Pál magyarországi palatinus urunknak önagyságának nagy alázatosan adassék

79 Csáky (III.) Pál, Csáky (VII.) László és gróf Batthyány Magdolna gyermeke. Léva és Szádvár örökös ura, Léva vár főparancsnoka és Komárom, valamint Zólyom vármegye főispánja. Testvérével (Csáky (VIII.) Lászlóval) közösen birtokolta a Nyitra megyei elefánti kastélyt. *Nagy*, 1858a, 79. p. Nagy Iván Csáky Pál születésének időpontját nem közli, ám halálát apjához Csáky (VII.) Lászlóhoz hasonlóan 1655-re teszi, ami véleményem szerint nem helytálló. A szerző rajta kívül nem említi egyetlen későbbi Csáky Pált sem, ám az általam vizsgált fenti levélben is, amelynek keltezése 1681, aktív szereplőként utalnak rá. A halálozások és születések kérdését érdemes kellő kritikával kezelni Nagy Iván munkáját, hiszen a később még említésre kerülő Csáky (VII.) István esetében halálának és születésének évét is 1605-ben határozza meg a szerző, amely nyilván elírás, ám ez alapján esetünkben sem zárható ki ennek (ti. az elírásnak) a lehetősége. *Nagy*, 1858a. 78. p.

Kegyelmes Urunk

Hogy az úr Isten nagyságot szegény megnyomorodott hazánk és végházunk szerencséjére számos esztendeig tartsa és éltesse kedves jó egészségben szívesen mindnyájan kívánjuk. Az nagyságod méltóságos levelit Farkas György⁸⁰ vicekapitány urunk mindnyájunkkal közölvén abban mit foglaljon az nagyságod méltóságos parancsolatja az újvári⁸¹ basa fia felől alázatosan megértettük. Való dolog, hogy itten közönségesen oly híre futamodott hogy az újvári basa fia is az mostani végház alatt elfogott török rabok között fogva volna. De még mind ekkoráig is valóságosan nem tudhatjuk, hanem csak mások szavaira nézve mi is abban az vélekedésben vagyunk. Mint hogy pedig az sereg nem kevés károkat vallott, sokan közülünk rabságban estek sok szegény legénynek derék paripáit elnyerték és meglődözték más egyéb fegyverbéli károkat feleset vallottak. Azon elfogott török rabokat az sereg számára közönségesen megtartottuk minek előtte nagyságod méltóságos parancsolatja kapitány urunknak kezéhez érkezett volna. Már annak előtte két ízben is (sarcot csinálván nekik és szokás szerint postákat rendelvén melléjük) bevették vala Újvárban és mint hogy okot adtak az újváriak, ki sem küldték az szegény keresztény rabokat elsőben is kétszer háromszor is jól megverték odabent, azután úgy verték ki Magyarországra. Mink ugyan azt el nem követtük, hanem legelsőben is sarcokat vetvén eleikben úgy küldöttük ki Újvárba, akiket azután hogy hamisságban értük, úgy verettük meg kétszer is. Ezen kívül az ménesünket is elhajtották, csak abban is egynéhány ezer tallérra érő károkat vallottunk. Sok oly szegény legény vagyon közöttünk, aki lovatlan maradott, se fizetése nincsen, még csak az testi ruhája is alig vagyon, innen várnák nyavalyások meglovasodásukat, hasonlóképpen az szegény keresztény rabok is, az kik mostanság az végház mellett rabságban estek. Isten után azok is innét várnak szabadulásukat, másként reménytelen szabadulásuk. Annak okáért nagyságot mint kegyelmes urunkat nagy alázatosan kérünk méltóztassék kegyes szemmel reánk tekinteni, megírt sok kárunkat, szegény sok keresztény rabjainknak török kezek szenvedő sok nyomorúságit méltó respektusban vévén ha lehetséges ezen rabok maradjanak kezünknel, hogy így az nagyságod méltóságos gratiája alatt is lehessen szegényeknek szabadulásuk. Mely ebbéli nagyságod hozzánk mutatott

80 Románfalvi Farkas György 1659–1663-ig, a vár feladásáig bujáki vicekapitány. 1665-ben Wes-selényi Ferenc nádor ajánlásával lévai alkaptány, amely tisztséget a vár 1682. évi ostromáig birtokolta. Ekkor fogságba esett ahonnan ifj. Vécsey Sándor révén szabadult ki. Később váci kapitányként tűnik föl a forrásokban. *Nagy*, 1858b. 119. p.; *Szabó*, 2010. 293–295. p.

81 Ti. Érsekújvár.

és mutatandó kegyes gratiáit míg élünk mindenkori készségünkől megszolgálni el nem mulatjuk. Kívánjuk is hogy Isten ő szent fölsége sok szegény megnyomorodott keresztény rabok szerencsire éltesse nagyságotat szerencsésen. Datum Lévae die 11 Augusti Anno 1672.

Nagyságotnak mint kegyelmes urunknak holtig való méltatlan alázatos szolgálái

Lévai sereg

MNL OL P 125 nro. 5315.

7.

A füleki nemesség Esterházy Pál főkapitánynak (keltezés nélkül)

Nagyságotnak mint kegyelmes urunknak életünk fogytáig való alázatos szolgálatainkat ajánljuk

Istennel sok szerencsés hosszú életet kívánunk. Elege nem csodálkozhat rajta az füleki nemesség kit urunk micsoda okoktól vezéreltetvén tekintetes és nagyságos füleki főkapitány Koháry István urunk önagyága az mi néhai jó emlékezetű eleinknek vérrel s véres verejtekével szerzett nemesi szabadságunkat nem hogy segíteni vagy oltalmazni kívánja sőt hova tovább inkább labefactálni s opprimálni⁸² igyekezik. Ugyanilyen hogy alig felelhetjük el egykori meg bántódásunkat, ottan hamar most mást követ el önagyága. Legközelebb is az Szent Mihály napi korcsma dolgában⁸³ (az kinek mind az eleink minekelötte néhai méltóságos Wesselényi Ferenc⁸⁴ palatinus uraunknak önagyágának füleki főkapitányságakor bizonyos

82 Értsd: megingatni és elnyomni.

83 A bányavidéki főkapitányság területén gróf Forgách Ádám generálissága idején (1644–1663) érvényben lévő szabályok szerint a vitéz sereg tagjai Szent Mihály napja után tarthattak kocsmát a kijelölt helyeken. Amennyiben nem iratos katona (nemes vagy nemtelen) akart engedély nélkül bort mérni, azt először a kapitány felszólította, majd ha ez sem használt, akkor a hordója fenekét kiütötte. *Illéssy*, 1892. 575–576. p.

84 Wesselényi (II.) Ferenc (1605–1667) Wesselényi István és Derssffy Katalin gyermeke. Fülek kapitánya, 1646-tól Murány örökös ura, majd 1655-től haláláig az ország nádora, Pest–Pilis–Solt

ideig okok és kondíciók alatt cedaltatott⁸⁵ volt mind pedig attól az időtől fogva az melytől idő jártában az füleki nemesség és vitézlő sereg által lehabeáltatott⁸⁶ és folyni kezdett volna kinek is immár circiter⁸⁷ tizenöt esztendeje vagyon. Esztendőnként minden impetio⁸⁸ és szakadás kívül az szerint akárkinek is az nemesség közül az ki bort akart árulni szavolt[?] valamit egyiknek az őfelsége iratos és szabad lovas és gyalogos renden lévő vitézi közül) ő nagysága az vitézlő sereggel olyan [au/c]thoritast hozott be, hogy az vitézlő rendnek tiszteit és eleit külön vice kapitány uram házához gyűjtötte be, ahova egy nemes ember sem hivatott az stipendiarius nemeseken kívül. Holott annak előtte valamikor Isten Szent Mihály napját elé hozta mindenkor azon korcsma állapotában az véghelynek vicekapitánya, [a] hadnagy és az sereg egyet értvén az nemességgel hol akkori vicekapitány nemzeti vitézlő Bélteky Pál⁸⁹ uram, hol pediglen nemes Nógrád vármegye vice ispánja házához egyben szoktak volt gyűlni és közönségesen megegyezett akarattal, borbírákat választani, úgy az nemesség részéről mind az vitézlő rend részéről megesküdtetvén őket. Szabtak árat mind ó s mind újbornak, mely jó rendtartást ez elmúlt Szent Mihály nap előtt való szombaton is akarván az nemesség elkövetni, egyben gyűlvén bizonyos követ atyafiai által requírlattatta⁹⁰ vice kapitány Bellovics

és Gömör vármegye főispánja és az aranygyapjas rend tagja. A róla elnevezett főnemesi összeküvés vezetője. *Nagy*, 1865a. 161–162. p.

85 Értsd: engedélyezett.

86 Értsd: lefolytatott.

87 körülbelül

88 Értsd: panasz.

89 Bélteky/Bélteki Pál Szabolcs, esetleg Szatmár vármegyei közrendű család sarja. 1653-ban a szécsényi vár lovas hadnagya. 1660-ban gyilkosságba keveredik, ám Wesselényi nádor és Koháry közbenjárására kegyelmet kap. 1660-tól a szécsényi vicekapitány, majd 1663-ban a vár elfoglalása után Fülekre kerül. Itt 1665. március 1-től kinevezték az akkor elhunyt Unger Mátyás helyére alkapitánynak. Koháry István helyettese, aki a fiatal kapitányt első éveiben a főtiszt feladatokba is bevezette. 1672–1682-ig Pest–Pilis–Solt vármegye alispánjává választották, aki a vármegyét az 1681. évi országgyűlésen is képviselte. Ezen kívül a Nógrád vármegyei táblabírói tiszteit is viselte. Szolgálati ideje alatt végig megmaradt az uralkodó hűségén, amit leköszönő levelében meg is írt I. Lipótnak. Felettesei szigorú, szokimondó, a polgári lakossággal szemben túlkapasokra hajlamos, de megbízható katonának tartották. 1682-től mezei seregek parancsnokaként állt újra katonai szolgálatba. *Nagy*, 1857. 288. p., *Szabó*, 2010. 263–265. p. *Komjáti*, 2011. 25., 34–36. p.

90 Értsd: lefoglaltatta.

Sámuel⁹¹ és az ő kegyelme házához egyben gyűlt hadnagy uramékat s ott levő sereget is, hogy mivel már az szabad korcsmának szokott ideje elközelgetett és az nemesség régi jó szokás szerint az sereggel eziránt egyet akarván érteni; Mit akarnak tovább és ha az nemesség menjen-e el az sereg közé avagy pediglen az sereg nemesség köziben eljönne *concludendi gratia*⁹². Melyre ő kegyelmek ezt replikálták⁹³ [hogy] mivel úgymond az sereg elfogyott és abban ki csonka, ki béna levén az cirkálásra és vartálasra⁹⁴ elégtelen. Ha azért az nemesség szabad korcsmakor bort akar árultatni cirkáljon és vartáljon *continue*⁹⁵, mely kívánságára maga szabadságának és országunk törvényének *praejudiciumával*⁹⁶ [előítéletével], mivel hogy az nemesség nem *accedáhatott*⁹⁷ az vitézlő serege által kirekesztett; ki is az jó rendtartás és szokás ellen két borbíróat választván magának reá üzent az nemességre az bornak árultatásától *supersedeáljon*⁹⁸. Melyhez való képest az nemesség is maga előtt viselvén öfelségéhez kegyelemes urunkhoz mind ez ideig is *contestált*⁹⁹ és ezután is *contestálando* hívségét és más véghelyek példáján, s most is (az hol tudni illik szabad korcsma fen vagyon) fennlévő szólásra nézve ussarul nem akarván *recedálni*¹⁰⁰ maga részről becsületes atyafiát választott arra megesküdtetvén őt együtt értsen az sereg borbírájával ha az sereg szakadást nem tesz az nemességtől. Mely nemesség végezésével semmit nem gondolván fő és vicekapitány uraimék az midőn ez elmúlt Szent Mihály napján nemes vitézlő Barátnaky

91 Bellovics Sámuel, Bélteky Pál lemondását követően 1679 március 10-én vette át a lévai vár vicekapitányi tisztségét 1682-ig. Megbízható, bátor katona volt, aki gyakran vett részt a portyákon. Több esetben haragtartónak írják a források, aki emiatt elődjével is rossz viszonyt ápolt, hiszen az Bellovics beiktatásakor nem adta meg neki a kellő tiszteletet. *Komjáti*, 2011. 35. p.

92 Értsd: hogy határozat szülessék

93 Értsd: válaszolták

94 Értsd: járőrözésre és őrszolgálatra

95 Értsd: állandóan

96 Értsd: sérelmével

97 Értsd: nem járulhatott hozzá.

98 Értsd: tartózkodjon.

99 Értsd: bizonyított.

100 Értsd: a gyakorlatból nem akarván engedni.

Ferenc¹⁰¹ uram és az uram Bertóthy István¹⁰² uraimék magok házuknál borukat kikezdettek volna, Barátnaky házára ugyan fő és vice kapitány uraimék rajta menvén egynéhány felfegyverkezett hajdúval Bertó[thy] István uram házára pediglen Kakukk Gergely¹⁰³ hadnagyot hasonló hajdúkkal elküldvén kikezdet borukat elvitették, és cégéereket levagdaltatták. Azon felett igaz nemes ember borbíránkat is, azért hogy Barátnaky uram borát megakólta, maga székére citáltatta. Főkapitány urunk öngagsága kegyelmes urunk, ha az vitézlő seregek praentensiója¹⁰⁴ szerint az szabad korcsmának hasznavételében, annak két részének lenni, az ki végház megmaradásának szolgálatában részes, vajon az füleki nemesség nem követte e el mindazokat az melyek mind öfelsége kegyelmes urunkhoz való fidelitásának¹⁰⁵ megtartására s mind pediglen az véghelynek megmaradására és szolgálatára deteniáltanak¹⁰⁶. Az kiket maga öfelsége kegyelmes levelében recognoscál¹⁰⁷ s főkapitány urunk öngagsága is recognoscálhat mert csak ez elmúlt felháborodott időkbén is a vitézlő rendhez kit a gonosz híreknek idején véghelynek nagyobb securitására¹⁰⁸ nézve bent kellett egyszer is s másszor is tartani az füleki nemesség mediátorsága és interpositioja¹⁰⁹ által, azok az vármegyék az kiknek székes helyek Fülek, hol fizetéssel hol pediglen búzabeli és marhabeli kedveskedéssel hány ízben voltak? Az belső város kő fallal körül

101 Barátnaky Ferenc Hont és Nógrád megyékből származó nemesi család sarja. Barátnaky 1675-ben Nógrád megyében alispán, akit 1684. április 10-én táblabíróvá választottak. Ugyanebben az évben két vitézével részt vett a nemesi fölkelésben is. *Nagy*, 1857. 186. p.

102 Bertóthy István Sáros megyei nemesi família sarja, amely őseit tekintve rokonságban áll az MNL OL P 125 nro. 5918. jelzetű levélben említésre kerülő Báthori László családjával. Bertóthy Istvánnak nem ez volt az első összekülönbözése a füleki katonákkal, hiszen Barátnakyval együtt 1680-ban Koháry István is felszólította őket, hogy hagyjanak fel borkimérésükkel, amit azonban a két nemes nem volt hajlandó megtenni. *Nagy*, 1858. 35–36. p.; *Komjáti*, 2011. 162–163. p.

103 A füleki tiszti kar tagja, aki már az 1670-es évek elejétől az erődben szolgált. 1670-ben bíróság elé állították a Gömör megyei falvak fosztogatásáért. Hadnaggyá történő kinevezését Muhr Lőrinc hadírnok már 1677. szeptember 11-én Kohárynak írt levelében is támogatta. Mivel 1680-ban Kakukk Gergelyről, mint a török által elengedett, váltságdíját gyűjtő rabról van értesülésünk, feltehető, hogy a fenti levél 1677–1680 között keletkezhetett. *Komjáti*, 2011. 34., 36., 133., 138–139. p.

104 Értsd: követelése.

105 Értsd: hűségének.

106 Értsd: tartoznak.

107 Értsd: elismer.

108 Értsd: biztonsága.

109 Értsd: közbenjárása.

vetettet külső pediglen naponként építetik, az utak nagyjobbára kövel megrakattatának, ezek pediglen majd csaknem mind az nemesség jóakarata s mediátorsága által mentenek véghez. Az vitézlő rend az urak és az nemesség jószágán nyárban télben élődik s quartélyos úgy annyira hogy ha valami ellenség hírére ki kell menni az véghelyből, olykor több nemes ember szolgálival együtt találkozik az zászló alatt, hogy nem praesidiarius¹¹⁰ vitézlő rend s akkor nem ő az nemes ember hanem az nemes ember az ő háza népét és az véghelyet őrzi. Ha gonosz hírek vadnak az nemesség nem csak cirkál és strázsál de még éjjel nappal fegyverben vagy arra való cselédeivel egyszóval véghelynek oltalmáért és megmaradásáért rabságot, sebeket és sokan halált is szenvednek. Mindazáltal kegyelmes urunk mindezekre való nézve is az egy legalább való hajdút avagy egy nyomorult özvegyasszonyt is praeponalni¹¹¹ akarja az sereg korcsma állapotában az nemességnek kit nem kicsiny szíve fájdalomával érez, s attól is tart hogy ez illetén korcsma elvételének színe alatt nagyobb oppressiók és inconvenientiák ne inducáltathassanak¹¹². Mert ha az seregnek az ő praetensiója szerint szabad lészen az korcsmát nemességtől elvenni, hogy continue nem vártál és nem cirkál majd innen tovább per eandem consequentiam et praetensionem¹¹³ kerteket is és házakat is az nemességtől ne talán tán elvenni és elfoglalni igyekezik, mely igyekezétének valósága máris tapasztaltatni kezd, mivel Fülek határában lévő földeket propria autoritate et potentia¹¹⁴ minden törvény nélkül (úgy vagyon értésünkre) az nemességtől el akarja foglalni az sereg, kinek nem utolsó forralója lehet vicekapitány Bellovics Sámuel urunk. Fő kapitány urunk öngagsága is azt üzente nemes Nógrád vármegyének, hogy ha az nemes emberek között végházban lévő házak végett valami törvényes controversia moveáltatik,¹¹⁵ semmiképpen nem engedi viceispán uramnak az olyatén causaknak dejudicatiojat,¹¹⁶ holott öngagsága magának azon autoritast mint főkapitány juxta ar [...] Anni 1679 nem vendicálhatja.¹¹⁷ Ha pediglen Ius Dominale et Hereditarium pretendál öngagsága¹¹⁸ az füleki ne-

110 Értsd: várbeli

111 Értsd: előnyben részesíteni.

112 Értsd: sérelmek és kellemetlenségek ne történhessenek.

113 Értsd: ugyanazon következmények és igények végett.

114 Értsd: saját tekintélye és hatalma.

115 Értsd: ellentét alakul ki.

116 Értsd: esetek eldöntését.

117 Értsd: követelheti.

118 Értsd: földesúri és örökösi joga címén lépve föl.

messég sem ez előtt sem most egyéb földesurát Füleknak az mi kegyelmes urunkon [kívül] nem ismert, nem is ismer. Mert mióta az őfelsége boldog emlékezetű praedeecessorinak¹¹⁹ fegyverek által visszavetettetett, mind azóta karddal övedző nemes nemtelen vitézlő rendek laktak, s nem is tudja főkapitány urunk önagsága és az önagsága test s vér atyafiainak valami derekas örökségét Füle határában lenni, mivel az mely földeket és réteket Füle határában levőket bír, azokat is úgy tudja az nemesség Jure capitaneatus¹²⁰ bírja önagsága. Nem utolsó panasznunk vagyon kegyelmes urunk mostani vicekapitány Bellovics Sámuel uram ellen is az, ki országnak törvényéhez semmit sem tudván, az nemesi szabadság is miben álljon, nigien[?] sem értvén, deáktalan ember is lévén sok fele törvényteleniségeket követ el hol egyszer s hol másszor. Az mint hogy ennek előtte néminemű szegény árváknak azon praesidium határában lévő kertet hatalmasul elfoglalván mai napig is dicsekedvén bírja. Más becsületes rab atyánkfiát is minden igaz ok nélkül házából hajdúkkal kivonatván az maga szállása udvarán levonatván jól el pálcáztatta, az tömlőcben vettete onnét kezességén eresztette el másod napon, csak azért hogy néminemű levelet el nem vitt az kit küldvén bizonyos helyre, nemességével állatván magát. Holott volt kinek elvinni mert bár annyi se volna az rab az mennyi lévén most, azonban ha valami paraszt személy katonaságra avagy hajdúságra jön sub illo praetextu hogy indivisus¹²¹ az több atyafiakkal minden marháját az nemes ember jobbágyinak seregestül hajtatja el. Kedve szerint úgy tétet divisiót az eljött és otthon maradt nemes ember jobbágyi között [hogy] több egyéb excessus¹²² [túlkapásai] is voltak vannak is naponként, ő kegyelme kit ha inquisitiók peragáltatik¹²³ nincs kétségünk, hogy meg ne bizonyosodjanak. Mely nemesi szabadságot sértegető törvénytelen dolgoknak kegyelmes urunk őfelsége után nagyobb és előbb való orvoslója nagyságodon kívül nem lévén, nagyságodat emlékeztetjük néhai boldog emlékezetű méltóságos édes eleink ezen megnyomorodott hazához való dicséretes szeretetiről. Nagyságoddal született méltóságos igaz magyar nemes vérségérül alázatosan kérjük nagyságodat, méltóztassék ezen megbántódásainkban úgy beletekinteni Principálisinkhoz mehesünk víg és kívánatos válasszal, hogy az nemesség is az véghelynek lakásától el ne kedvetlenedjék, s hanem inkább hozzáédesedvén tovább is építse tehetsége szerint. Mely nagyságod kegyelmességét principalisinkkal együtt adja Isten alá-

119 Értsd: elődeinek.

120 Értsd: kapitányi jogán.

121 Értsd: azzal a kifogással, hogy oszthatatlan.

122 Értsd: túlkapásai.

123 Értsd: vizsgálat végeztetik.

zatosan meg szolgálhassunk életünk fogytáig. Nagyságodnak legkisebbik aláza-
tos szolgálói:

Az füleki praesidiumban resideáló¹²⁴ nemességtől nagyságodhoz delegált követ
atyafiai szolgálói

Nemes Tassy Mihály¹²⁵

Csemiczky Gáspár¹²⁶

MNL OL P 125 nro. 5917.

8.

A füleki magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak Fülek, 1672. augusztus¹²⁷

Illustrissimum Comitem Dominum Dominum Paulum Esterhass de Galanta
Equitem Auratum Perpetuum in Frakno Supremum Comitem Co[mi]t[a]tus
Soproniensis Sacrae Casarae Regiae quittis Consiliarem Cubicularius Tabulae

124 Értsd: tartózkodó

125 Tassy/Thassy Mihály Borsod, Heves, Nógrád, majd Somogy és Zala megyékben birtokos ne-
mesi család sarja. Az 1660-as években többször is említették, mint Heves–Külső-Szolnok vár-
megye esküdt ülnökét. 1671–1673 és 1676-tól feltehetőleg 1683-ban bekövetkezett haláláig a
vármegye alispánja. Emellett Pest–Pilis–Solt vármegyében is vállalt hivatalt: 1648-ban esküdt
ülnök, 1656–1659 között gágyi Báthori Lászlót váltja a szolgabírói tiszten. 1670. júliusában le-
tartóztatják a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételért, majd egy ideig Füleken rabos-
kodik, ahonnan később kiszabadul. 1681-ben a soproni országgyűlésen, illetve Thököly 1683.
évi kassai gyűlésén Heves–Külső-Szolnok vármegye követe. Nagy, 1865. 138. p.; *Szederkényi*,
1891. 122. p., *Szabó*, 2010. 407–408. p.

126 Csemiczky Gáspár Heves–Külső-Szolnok vármegye jegyzője, aki Tassy Mihály alispánnal
együtt 1680-ban Esterházy Pálnál járt követségben, amelynek következményeként a főkapitány
magához kérte Koháryt, hogy döntésre lehessen jutni a füleki nemesség és a végváriak között
a kocsmáállítás ügyén kialakult vitában. *Komjáti*, 2011. 174–175. p.

127 E levél tartalmát Komjáti Zoltán Igor doktori értekezésében tartalmilag idézi, tisztázva annak
elmaradt datálását és a levél írójának kilétét is. Kutatásai alapján úgy véli, hogy a dokumentu-
mot Oroszlány István seregbíró fogalmazta, feltehetőleg a levélben szereplő sértettek nevében,
1672 augusztusában. *Komjáti*, 2011. 142–143. p.

Regiae Magistrum Consiliorum Antemontanorum Generalem Supremum et
Dominum Dominum Gratiotissimum
Humilima Supplicatio Introscriptor

Kegyelmes Urunk!

Hogy nagyságot az alázatos supplicatióink által kénytelenítettünk búsítanunk [s ezért] alázatosan bocsánatot várunk. Ez elmúlt esztendőknék forgásiban itt lakos Pataky Mihály nemes ember megvén a vásárhelyi¹²⁸ árendát hatvan forintokon sok ízben írt nekik hogy dézsmást küld vagy jöjjenek föl s conveniáljanak¹²⁹ vele ex hiperationdanti. Akkori Husz vármegyei viceispánnal Báthory László¹³⁰ úrral is admoneáltatta¹³¹ őket, elutoljára megalkudtak volt vele százhatvan tallérban, de azt is csak abban hagyják. Semmi lett úttal elébb nem mehetett dolgában azon keménynyakú vásárhelyiekkal. Nem tudván mit egyebet tenni elvégre harmadik esztendőben azon árendának megversége után nem hagyhatván pénzét odaveszni elhívott bennünket valamit veszek rajtok felét nekünk adja. Convicálván¹³² bennünket elmentünk vele, ide adtak háromszáz tallért s huszonöt pár csizmát (akkor még nagyságotok nem volt ez méltóságos tisztében) noha ha kiadták volna az király dézsmáját sokkal többre ment volna annál is. Az evicciónknak¹³³ párját is nagyságod személye elébe felküldték.

A mi kegyelmes urunk vicegenerális úr önagysága parancsolt[a] vala, vicekapitány urunk terminált vala ökegyelme az elmúlt húsvét tájban rá is vigyáztunk vala azon terminusra, de elé nem vevődvn akkor dolgunk ki-ki közülünk dolgára

128 Ti. Hódmezővásárhely.

129 Értsd: egyezzenek meg.

130 Báthori (IV.) László, az Aba nembéli Petenchtől származó gágyi Báthori család tagja. 1651-től Heves–Külső-Szolnok vármegye esküdt ülnöke, 1653-ban ugyanezen tisztségben találjuk Pest-Pilis-Solt vármegyében, ahol a következő évtől kezdve szolgabíró lesz. Vécsey Sándor halálát követően 1663 februárjától Heves–Külső-Szolnok vármegye alispánja 1667-ben bekövetkezett haláláig. Nagy, 1857. 232–234. p., Szabó, 2010. 261–262. p.

131 Értsd: figyelmeztette.

132 Értsd: összehívván.

133 Értsd: kezességi szerződésünk.

ment.¹³⁴ S akkor mindjárt újabban nem certificáltattunk¹³⁵ míg itthon voltunk, de hamarjában azután, hanem elvégtére azután júniusban mikor itthon nem volt egy is közülünk a terminusrul certificáltattak feleségeink, de madármenetnyi földön lévőndők sem üzenhették meg, hogy compareálhattunk¹³⁶ volna idehaza azon terminusra quindena alatt.¹³⁷ Convincáltattunk propter non comparitionem,¹³⁸ [s] terminált vala ugyan vicegenerális urunk önagsága mostan, mikor a törvények valának Semptén, hogy novum mellett revideáltatik dolgunk. Compariáltunk is de emlékezetben sem voltunk hogy szólítottak volna. Már paripáinkat s ládáinkat elhordatta ittlévő seregbíró urunk¹³⁹ főkapitány urunk önagsága parancsolatából.

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak alázatosan könyörgünk, Istenért ő szerencsés életiért méltóztassék vicekapitány urunk¹⁴⁰ ökegyelmének akkori főbírónak parancsolni, hogy novummal¹⁴¹ revideálatná itt ezen dolgunkat, s addig ne exegualtatnának javaink¹⁴². Ha újabban convincálhatnánk nagyságodat is többször nem búsíttatnánk. Valamíg kevés javaikkal felérnénk mindig fizetnénk.¹⁴³ Evictorunkat¹⁴⁴ is a török levágta, így társainkban is egynéhányát.¹⁴⁵ Abbéli

134 Értsd: A levelet író katonákat Bélteky Pál megidézte a seregszék elé, akik meg is jelentek a hűsvét időszakára hirdetett tárgyalásra, de mivel ügyük mégsem került elő, dolguk végezetlenül tértek haza.

135 Értsd: értesítettünk

136 Értsd: megjelenhettünk.

137 Értsd: két hét alatt.

138 Értsd: távollétünk miatt összehívtunk.

139 Ti. Oroszlány István.

140 Ti. Bélteky Pál.

141 Értsd: újonnan

142 Értsd: tartozásuk fejében nem foglaltatnának le javaik.

143 Értsd: Amennyiben pénzüket megkapnák, kifizetnék a tartozásukat.

144 Értsd: kezesünket, ti. Pataky Mihályt. Pataky halálát követően feleségét perbe fogták, mert annak állítása szerint férje még életében magára vállalta több (feltehetően a fent említett) katona adósságának kifizetését, amire azonban halála miatt nem került sor. Az asszony arra hivatkozva, hogy öröksége elégtelen, nem volt hajlandó fizetni a végváriaknak. Később viszont fény derült állítása hamisságára, hiszen férje után annak jószágain kívül, többek között az elhunyt füleki házát, pásztói malmát és mátraszőlősi szőlejét is megörökölte, ami elegendő fedezetet jelentett volna a vállalt adósságok törlesztésére. *Komjáti*, 2011a. 156. p.

145 Ti. Arató Jánost és Kovács Mártont, akik helyett feleségeik jelentek meg a vizsgálaton. *Komjáti*, 2011. 143. p.

gratiáját nagyságodnak melyet életünkben nagy alázatosan szolgálhattunk meg. Kegyelmes válaszát várván Isten az jó egészségben éltesse Nagyságodat.

Nagyságodnak szegény alázatos szolgálói,
Füleki katonák: Cseh András, Nagy Pál
és özvegy árva szolgálók: Arató Jánosné, Kovács Mártonné

MNL OL P 125 nro. 5918.

9.

A lévai magyar katonaság Esterházy Pál főkapitánynak Léva, 1679. március 5.

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak alázatosan szolgálunk, Isten sok számos esztendőig országunk hasznos szolgálatára éltesse nagyságodat!

Kegyelmes urunk az elmúlt napokban kimenvén az végházból tizenhat lóval akadunk össze mintegy hatvan hajdúkkal jelentvén nekik hogy Újvár¹⁴⁶ felé megyünk minthogy már az előtt megüzött az török bennünket egynehány ízben hogy ha ők is beállnak valahol talán az törököt rájuk hozhatnánk. Az minthogy Újvárhoz majd két mérföldnyire egy faluban megszálltak az hajdúk, mi azonban bemenvén Udvardra¹⁴⁷ az basa zászlótartója reánk jött ötödmagával úgy annyira üztük őket hogy még az strázsán is belül jártunk. Az zászlótartót másodmagával elfogtuk, el is adtuk. Az hajdúk kérvén részt belőle törvény nélkül nem akartunk adni. Ez okokra nézve, mivel sem egy sem két helyen hanem sok helyeken az martalék az mit nyer¹⁴⁸ részt nem adott az lesben levőknek ha az ellenség el nem jön az mint az bizonyosságából ki is fog tetszeni. Második oka az volt kegyelmes urunk hogy az hajdúk hatvanan voltak az kikkel beszéltünk, azonban mi elmenvén tőlük újabban akadnak hozzájuk, talán nyolcvan hajdúk. Azonban

146 Ti. Érsekújvár.

147 Udvard (ma: Dvory nad Žitavou) Szlovákiában Nyitra kerületben, az Érsekújvári járásban található település.

148 Értsd: amit a portya során magának megszerez, csak az az övé.

nekünk termináltak nem is competens terminust,¹⁴⁹ mely igazság szerint legalább tizenötöd nap volna, hanem csak harmad napot mely nap ünnepnap is volt. Ennek azért az bec sületes hadi széknék régi szokási szerint kívántuk azt kegyelmes urunk, hogy mi készületlenek lévén most az első állásról differáltassék¹⁵⁰ had mi is szedjünk bizonyságokat. Másodikát kívánjuk azt, hogy decretált festum¹⁵¹ van s akkor nem szokás törvényt szolgáltatni de sem egyik sem másik mentségünk nem használván csak törvényt mondottak bírák uraimék ellenünk, mely törvényt mi az nagyságod méltóságos székére apellálhattunk¹⁵². Azonban méltóságos gróf Csáky Pál Urunk ő nagysága azon pénzünket megsarcoltatta holott mi szökevények nem vagyunk, hanem mi házas tüzes emberek lévén obligáltuk¹⁵³ is arra magunkat, hogy ha az nagyságod méltóságos törvénye azt találja, hogy egyenlő részt adjunk az hajdúknak mi mindenkor kiadjuk. Kihez képest kérjük alázatosan nagyságodat mint kegyelmes urunkat, szabadítsa föl pénzünket az midőn az törvény részessé teszi az hajdúkat akkor is kéntelenek leszünk megadni részüket, mely nagyságod hozzánk való kegyelmét legott mi is míg élünk meg igyekezzük szolgálni. Ezek után tartsa Isten és éltesse nagyságodat kedves egészségben.

Nagyságod alázatos szolgálói: Balogh János, Pósa Albert, Kemezsei Matyó és az több velünk lakó hozzánk tartozó társaink

P.S. Mi kegyelmes urunk koronás királyunk őfelsége lévai praesidiumában lakozó [P/]Kósa Albert és Balogh János több társainkkal együtt adjuk tudtára mindenkinek az kinek illik ez levelünk rendiben, hogy mi arra kötjük magunkat méltóságos gróf Csáky Pál fő és örökös kapitány urunknak őnagyságának ez elmúlt napokban lett csekei¹⁵⁴ próbánknak és velünk lévő hajdúságnak állapotában oly okkal, valamikor említett főkapitány urunk ő nagysága törvényre citálni fog. Tudnia illik az generális úr őnagysága székére minden tergiversationk kívül¹⁵⁵ compareálunk¹⁵⁶. Holott pedig ha történet szerint nem compareálnánk, compareálni nem akarnánk,

149 Értsd: nem megfelelő határidőt állapítottak meg.

150 Értsd: elhalasztassék

151 Értsd: hivatalos ünnepnap

152 Értsd: fellebbezhetünk

153 Értsd: köteleztük

154 Cseke (ma: Čaka) Szlovákiában Nyitra kerületben, az Érsekújvári járásban található település.

155 Értsd: vonakodásunk ellenére.

156 Engedelmeskedünk

szabad legyen önagságának vigore duntaxat thentium ellenünk, vagyis maradékok ellen törvényesen procedálni.¹⁵⁷ Melynek nagyobb bizonyágnak okán adtuk ezen írásunkat kezünk írásával vagy kereszt vonásával megerősítvén. Költ Léván dies quinta Marty Anno domini 1679.

Kósa Albert, Balogh János
Coram me Mihail Diossy¹⁵⁸

MNL OL P 125 nro. 5929.

10.

A lévai magyar katonák Esterházy Pál főkapitánynak (keltezés nélkül)

Az méltóságos galántai Esterházy Pál urunkhoz Magyarország palatinjához, császár és koronás király urunk öfelsége Dunán innen levő végházainak főgenerálisához nekünk kegyelmes urunkhoz önagságához nyújtott alázatos supplikációnk

Kegyelmes Urunk

Nagyságodhoz mint kegyelmes urunkhoz alázatosan kényszeredettünk folyamodnunk, lévén Isten után nagyságodban bízunk. Lévai harmincados uram nem tudjuk mire nézve seregünk számára fogadott mészárosainkat impetálván¹⁵⁹ régi szabadságunk praejudiciumjával meg akarja harmincadolni őket, holott memoria hominum¹⁶⁰ [óta] seregünk számára vágandó marháért soha harmicadot nem fizettünk. Boldog emlékezetű iudex curia Csáky László¹⁶¹ urunk önagsága idejé-

157 Értsd: mindenképpen próbáljon erővel fellépni ellenük.

158 Kósa Albert és Balogh János írástudatlanok lévén csupán egy-egy keresztet tett, és a levelet feltehetőleg Dióssy Mihály írta le.

159 Értsd: megsértvén.

160 Értsd: „emberemlékezet”.

161 Csáky (VII.) László Csáky (VII.) István és Wesselényi Anna gyermeke. Országbíró és birodalmi lovagi cím birtokosa, Léva örökös ura, Léva, Tata, Pápa várának örökös kapitánya, Komárom és Zólyom vármegye örökös főispánja, aki 1638-ban letelepítette a pálos szerzetesrendet Pápán. Meghalt 1655-ben. *Nagy*, 1858a. 78–79. p.

ben is mindenkor szabadságban maradtak. Máskülönb, ha kereskedésre való marhát vesznek abból questurat indítanak azt mi sem vitatjuk, mivel abból tartoznak igaz harmincadot megadni. Annak okáért alázatosan kérjük nagyságodat igazságunkat vegye méltó respectusba rég szerzett szabadságot méltóztassék konfirmálni említett harmincados uramtól és successorától székünkbeli mészárosaink tovább ne impetáltassanak. Mely ebbéli nagyságod méltóságos gratiáját mi is meghaladó szívvel nagyságodnak mi is meg igyekezünk hálálni. Kegyes választ várván nagyságodtól.

Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak méltatlan szolgálí
Lévai sereg

MNL OL P 125 nro. 5933

11.
A lévai jobbágyok Esterházy Pál főkapitánynak¹⁶²
1672. augusztus

Lévai katonák ellen való querelak¹⁶³ Anno 1678 in Augusto

1. Horváth Géczi lévai katonának Istentelen cselekedeti ezek:

Hogy circiter 28 dik 29 dik mensis aug[usztus] Többes számú budai, pesti törökök levén városunkban sok foglalatosságunk volt búsíttatásunk. Azonban ugyanakkor Horváth Géczi a Kecskemét közel[ében] lévő kertektől beküldvén városunkba Csobáni István és Dénes István szolgálit avégre, hogy abrakot vinnének ki a kertekhez nekik némely emberektől. De a törökök városunkban lévén nem lehetet, nem is volt szokás soha, hogy katonák városunkból mezőre hordjanak abrakot. Azonban ki menvén a két beküldött posta Horváth Géczihez, addig elkínoztá, tagolta, verte ártatlan nyavalyás szolgálakat, hogy lélek is alig érzett bennük. 15

162 A levél betűhív átírásban, ám hiányos változatban korábban már megjelent (Lásd: *Vatai*, 2008. 43–44. p.). ám tartalma révén szorosan kapcsolható a fenti témához, így pontos, hibáktól mentes kiadását indokolttnak tartom.

163 Értsd: panaszok.

tallérra zsarolta őket, [de] azzal nem elégedvén [meg], kinyújtóztatta, mint a hetes marhákat, s úgy akarta megperzselni [őket], a szalmát meggyújtván rajtuk. Más katona vont a postákat a tűz alól.

2. Kincses István jobbágytársunktól gulyásával Horváth Gergely[lyel] azt cselekedte ugyanaz időtájban, hogy a vasfazekát elvitte. Azonban más katona oda menvén hozzá, kérte tőle: „Hol vagyon a vasfazekad?” — arra a gulyás azt felelte: Elvitte a lévai Horváth Géczi. A katona felelt arra: „Tolvaj hát az a gulyás is.” — mondta arra nézve bizony a tolvaj, aki a szegény gulyásnak jószágát elviszi. Azonban a katona onnan elmenvén a sereghez Horváth Géczinek megmondta, hogy amaz gulyás téged tolvajnak monda. Ezen dologért Horváth Géczi a gulyást hozzá hivatva kérte tőle, hogy vagyon e ötven tallérja, azt adná neki. Mondta a gulyás, hogy nincsen bizony neki ő csak szegény legény. Azonban azt is kérte tőle, hogy vagyon e marhája. A gulyás felelt hogy nincsen. Azonban levonatta Horváth Géczi a gulyást addig elverte, kínozza, tagolta, hogy soha ép ember belőle nem lesz. Azon kívül 10 tallérra sarcolta.

3. Történt ilyen dolog ugyan az elmúlt napokban, hogy egy Laczi Istók nevű lévai katona, aki Csongrádról ment katonaságra, ezen megnevezett katona, paraszt korában itt való jobbágytársunknak Köbli Andrásnak egy lovát ellopta. Azonban Csomor János szomszédjával utána mentenek, azon Laczi Istók nevű tolvajt elérték, a lovat szintén kezénél találták s tőle elvették. Ezen dologért az említett Laczi Istók Lévára ment katonaságra. Onnét lejövén s mezőben találván, több katonákkal együtt Csomor Jánost Horváth Géczivel addig elverette kínoztatta, tagoltatta, hogy soha ép ember belőle nem lesz. Azonban Horváth Géczi 15 tallérra sarcolta [őket], mely dolog miatt az említett Köbli András és Csomor János egész esztendeig nem mertek kimenni a mezőre a városból. Sőt házaikat is égetéssel fenyegette, ki miatt most is [a] nyavalyások ki nem mernek menni [és] az ilyetén félelemtől viseltetvén élehetetlenek.

4. Történvén ilyen dolog itt való jobbágytársunknak Kis Gergelynek egy marhája eltévelyedvén s annak keresésére ment az elmúlt tavaszon. Azonban hogy kereste Horváth Géczi kezében akadt. Kérte tőle: „Ismered-e Szívós Jánost?” Felelte Kis Gergely: „Ismerem.” Mondotta Horváth Géczi neki: „No hát bizony szenvedsz is ma érette.” Azonban három katonákkal levonattván megnyomatta, annyira elverte kínozza, tagolta, hogy amíg él mindéltig eszében meg fogja érezni.

5. Történvén ilyen dolog, hogy Tóth Mihály jobbágytársunk az elmúlt Pünkösöd hetében főlegyházi¹⁶⁴ pusztára menvén a nyaralójára, azonban Horváth Géczi

164 Ti. Kiskunfőlegyháza.

kezébe akadt. Kérdezte tőle: „Gazda vagy-e te?” Felelt: „Az vagyok.” Ugyanott a pusztán egy akolban Horváth Géczi egy tehenet míg megnyúzatta, addig elverte, kínoztá, tagolta annyira, hogy a rút verés miatt haza nem jöhetett, hanem taligán hozták haza. A borbélyok is hozzája nem mertek nyúlni mindaddig, az míglen a város meg nem engedte.

6. Bíró György atyánkfiának Márton nevű szolgájával az elmúlt kikeletkor Horváth Géczi árpát vitetet ugyan[csak] Bíró György atyánkfia nyaralójára. Azonban ezen Márton nevű legényt kérdete Horváth Géczi, hogy: „Vagyon-e még több árpád?” Felelt a legény: „Nincs.” Azonban ezen szóért úgy megütötte Horváth Géczi a legényt, hogy mindjárt a földre eset. A borbélyok tíz talléért gyógyították meg a fejének összezúzását.

MNL OL P 125 nro. 9889.

Felhasznált irodalom

- Acsády*, 1886 *Acsády Ignác*: Magyarország Budavár visszafoglalásának korában. Budapest 1886.
- Benczédi*, 1961 *Benczédi László*: Bányavidéki várórségek folyamodványai Esterházy Pálhoz 1668–1681. In: Történelmi Szemle 4. (1961) 2. 155–179. p.
- CJH 1900 Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. 1608–1657. évi törvényczikkek. Szerk.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Budapest, 1900.
- CJH 1900a Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. 1657–1740. évi törvényczikkek. Szerk. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Budapest, 1900.
- Czigány*, 2004 *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700. Budapest, 2004.

- Illéssy*, 1892 *Illéssy János*: Magyar hadi szabályzatok gyűjteménye. Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 5. (1892) 569–576. p.
- Illéssy*, 1903 *Illéssy János*: Adatok Léva 1663. évi ostromához. In: *Történelmi Tár Új folyam* 4. (1903) 373–386. p.
- Illik*, 2010 *Illik Péter*: Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében. Budapest, 2011.
- Iványi*, 1991 *Iványi Emma*: Esterházy Pál közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.)
- Kenyeres*, 2008 *Kenyeres István*: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, 2008. (Habsburg Történelmi Monográfiák 2.)
- Komjáti*, 2009 *Komjáti Zoltán Igor*: „És így az régi jó rendtartás is megállatik és megtartatik”. Koháry István levelezése füleki füleki főkapitányságának korában az egri vilájet török uraival (1667–1682). In: *Agria* 45. (2009) Szerk.: Veres Gábor. 105–123. p.
- Komjáti*, 2011 *Komjáti Zoltán Igor*: A füleki vár működtetése Koháry II. István főkapitányságának idején (1667–1682). [Doktori (PhD) értekezés] 2011.
- Komjáti*, 2011a *Komjáti Zoltán Igor*: Szigor vagy közös érdek? A polgári és katonai igazságszolgáltatás jellegzetességei Füleken Koháry István főkapitányságának idején (1667–1682) Heves és Külső-Szolnok vármegye példáján. In: *Agria* 47. (2011) 151–161. p.

- Kovács*, 2002 *Kovács Ágnes*: A császári hadifoglyok helyzete a Rákóczi-szabadságharcban. In: Írott és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. Szerk.: Mészáros Kálmán. Budapest, 2002. 177–185. p.
- Ladányi-Benedikt*, 2008 *Ladányi-Benedikt Ildikó*: Rabok és kezesek a körmendi várban a XVII. század közepén. In: Mindennapi élet a török árnyékában. Koraújkori társadalom- és életmódtörténet. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna, Piliscsaba, 2008. 81–87. p.
- Merényi*, 1895 *Merényi Lajos*: A végek magyar őrhada 1670 után. In: Hadtörténelmi Közlemények 8. (1895) 402., 404. p.
- Merényi*, 1903 *Merényi Lajos*: Koháry István levelei Eszterházy Pál nádorhoz. 1670–1682. Első közlemény. In: Történelmi Tár 4. (1903) 67–82. p.
- Merényi*, 1903a *Merényi Lajos*: Koháry István levelei Eszterházy Pál nádorhoz. 1670–1682. Második közlemény. In: Történelmi Tár 4. sor. 4. köt. (1903) 233–252. p.
- Nagy*, 1857 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. köt. Budapest, 1857.
- Nagy*, 1858 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. köt. Budapest, 1858.
- Nagy*, 1858a *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. köt. Budapest, 1858.
- Nagy*, 1858b *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. köt. Budapest, 1858.
- Nagy*, 1860 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. köt. Budapest, 1860.

- Nagy*, 1860a *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VII. köt. Budapest, 1860.
- Nagy*, 1865 *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. köt. Budapest, 1865.
- Nagy*, 1865a *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XII. köt. Budapest, 1865.
- Nagy*, 1983 *Nagy László*: „Kuruc éltünket megállván csináljuk...” Társadalom és hadsereg a XVII. századi kuruc küzdelmekben. Budapest, 1983.
- H. Németh*, 2002 *H. Németh István*: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. In: *Korall* 9. (2002) 79–106. p.
- Pálffy*, 1995 *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Budapest, 1995.
- Pálffy*, 1996 *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer története a kezdetektől a 18. század elejéig: Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz. In: *Történelmi Szemle* 38. (1996) 2–3. sz. 163–217. p.
- Pálffy*, 1997 *Pálffy Géza*: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). In: *Fons* (Forráskutatás és történeti segéd tudományok) 4. (1997) 1. sz. 5–78. p.
- Pálffy*, 2002 *Pálffy Géza*: A Habsburg birodalom hadigazdasági kapcsolatai a magyarországi végvárrendszerrel a XVI. század második felében (A kassai királyi hadszertár példáján). In: *Írott és tárgy emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti*

- Imre 75. születésnapjára. Szerk.: Mészáros Kálmán, Budapest, 2002. 61–78. p.
- Pálmány*, 1986 *Pálmány Béla*: Végváarak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újraépítés korszakában (1663–1703) [Nógrád megyei múzeumok évkönyve XII.] Salgótarján, 1986.
- Rakovszky*, 1891 *Rakovszky István*: Esterházy Pál relatiója 1674-ben. In: Történelmi Tár 3. sor. 14. köt. (1891) 257–266. p.
- Sarusi Kiss*, 2008 *Sarusi Kiss Béla*: A természet által megerősített vár. Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. Budapest, 2008.
- Szabó*, 1933 *Szabó István*: Ellenreformáció a végváarakban 1670–1681. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Budapest, 1933. 457–471. p.
- Szabó*, 2010 *Szabó András Péter*: A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). Salgótarján, 2010. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 59.)
- Szakály*, 1981 *Szakály Ferenc*: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest 1981.
- Szederkényi*, 1891 *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története. III. köt. Eger, 1891.
- Takáts*, 1929 *Takáts Sándor*: Kísérletek a magyar haderő feloszlására 1671–1702. In: Uő: Magyar küzdelmek. Budapest, 1929. 183–319. p.
- Tóth*, 2013 *Tóth Hajnalka*: A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1691). Szeged, 2013.

- Varga, 1977* *Varga J. János*: Katonai bíraskodás a 16–17. századi dunántúli nagybirtokon és a végvárakban (Seregszék, hadiszék, úriszék). In: Századok 111. (1977) 3. sz. 439–462. p.
- Varga, 1983* *Varga J. János*: A XVI–XVII. századi végvári katonaság szervezetének kérdései (Külön tekintettel a főúri parancsnokság alatt álló dunántúli katonaságra). In: Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században (Tanulmányok) Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 119–131. p.
- Varga, 1991* *Varga J. János*: Rabtartás és rabkereskedelem a 16–17. századi Batthyány–nagybirtokon. In: Unger Mátyás emlékkönyv. Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történésztanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából. Szerk.: E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László. Budapest, 1991. 121–133. p.
- S. Varga, 2002* *S. Varga Katalin*: Vitetnek ítélőszékre. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Pozsony, 2002.
- R. Várkonyi, 1985* *R. Várkonyi Ágnes*: Gazdaság és társadalom a 17. század második felében. In: Magyarország története. III/2. Budapest, 1985. 1273–1425. p.
- R. Várkonyi, 1994* *R. Várkonyi Ágnes*: Vitézlő rend a válaszáton. In: R. Várkonyi Ágnes: Europica varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok. Budapest, 1994. 183–198. p.
- Vatai, 2008* *Vatai Gábor*: Élet a végeken. (A végvári katonaság XVII. századi életviszonyainak és jogállásának vizsgálata). In: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 4. Szerk: Pozsonyi József, Debrecen, 2009. 15–47. p.
- Vatai, 2011* *Vatai Gábor*: „Csak az menjen katonának...” (A vitézlő rend életkörülményei és motivációja a XVII. század második felében). In: Aetas 26. (2011) 2. sz. 32–52. p.

- Végh*, 2007 *Végh Ferenc*: Birodalmak határán — A Balaton partján. Keszthely végváros a XVI–XVII. században. Disszertációk a társadalomtudományok köréből. 1. Budapest, 2007.
- Végh*, 2010 *Végh Ferenc*: Egerszeg végvár és város a 17. században. [Zalaegerszegi füzetek 10.] Zalaegerszeg, 2010.